

حکومت پوهنه

وزیر محمد گل خان

دوکتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

۱۳۹۳

حکومت پوهنه

دوکتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

Ketabton.com

حکومت پوهنه وزير محمد گل خان

الحاج پروفیسور دكتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

۱۳۹۳ ل کال

د کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم : حکومت پوهنه (وزیر محمد گل خان)

لیکوال : الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

خپرندوی : د افغانستان ملي تحریک فرهنگي خانګه

د خپرندوی شمېره: (۷)

کمپوز : ظفراقبال

پښتۍ دیزاین : فیاض حمید

د چاپ شمېر : (۱۰۰۰) ټوکه

د چاپ کال : ۱۳۹۳ ل

جنرال وزیر محمد گل خان مومند

ڊالۍ

دا ڪتاب خپلي د ژوند سببي مور بي بي باضعه "بيو"
جبار خېله او زما گران پلار مولانا عبدالحڪيم خان جبار خېل
او د پښتو ادب ټولو مينه والو ته ڊالۍ كوم، او دعا كوم،
چې د الله تعالى رضا زمونږ د ټولو مسلمانانو نصيب شي.

الحاج پروفيسور ډاڪٽر قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

لړ لیک

مخ	کڼه
الف	۳
۱	۴
۳	نسب
۴	۵
۴	۶
۵	۷
۹	۸
۱۰	۹
۱۰	۱۰
۱۱	۱۱
۱۱	۱۲
۴۶	۱۳
۴۷	۱۴
۴۹	۱۵
۵۰	۱۶
۵۱	۱۷
۵۲	۱۸
۵۳	۱۹
۵۴	۲۰
۵۵	۲۱
۵۹	۲۲
۶۴	۲۳

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

الله! حمد او ثناء دې وایم او د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د هغه ال او اصحابو ته دې درود او سلام استوم او شکر باسم چې اشرف المخلوقاتو کې دې په خبرو کولو او تعقل امتیاز رابخښلی. په ژبو کې دې عربي ديني او غوره ژبه ده لکه نیکه مرغه ښه رازده کړې ده خو د پښتون غیور او اتل قوم ژبه دې ما ته پښتو مورنۍ ژبه گرځولو سره دې زما مینه زیاته کړې ده. له وړوکوالي مې چې په پښتو خبرې کولې، اشعار مې ویلي د ازموینې پارچې او د محکمو ځینې وثیقې د اخبارو او مجلو مضامین او تالیفات مې زیات په پښتو لیکل چې ځینو همصنفیانو به دویم وزیر محمد گل خان بللم د دې لپاره چې نوموړی وزیر صاحب پېژندلی وي نو د هجرت په وخت د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز سره په تماس کې فرصت په لاس راغی چې د وزیر محمد گل خان د پېژندگلۍ په برخه کې مې دا کتاب ولیکه او په ورځ مجله کې پرله پسې چاپ شو. اوس مو راټول کړ او په کتابي بڼه مو سره برابر کړ. ښایي د ښاغلو مینه والو معلومات یې په لوستلو نور هم غني شي او ښې دعاوې راته وکړي.

ډاکټر ښاد جبار خېل

بسم الله الرحمن الرحيم

تقریظ

وزیر محمد گل خان چې د افغانستان په تاریخ کې د اداري سمون، یووالي او پښتو ادب ته د ودې په ورکولو سره یې بنسټیز ګامونه پورته کړي، پښتو یې د نورو ژبو سره سیاله ساتلې او پاللې، څېړنپال او ادیبوهان د یوه رښتینې پاسوالۍ او پازوالۍ په لرلو سره په ښه حکومتدارۍ هم قانع کړي دي.

د وزیر محمد گل خان په اړه په رسمي او غیر رسمي سیمینارونو کې مقالې لوستل شوي چې له نیکه مرغه لیکل شوې مقالې د ساینې پښتو څېړنو او پراختیا مرکز لخوا د وزیر محمد گل خان یاد په نامه چاپ شوي دي. تردې د مخه الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبار خېل د وزیر محمد گل خان په اړه پوره او کره لیکنه کړې چې د ورځ مجلې په تېرو ګڼو کې پرلپسې چاپ شوې ده.

ښاغلی قاضي حفیظ الله ښاد جبار خېل چې د وزیر محمد گل خان په اړه کوم معلومات لاس ته راوړي، دا دي په چاپي ښه زمونږ په لاس کې لیدل کېږي. هغه څه چې د وزیر محمد گل خان په اړه په دې کتاب کې ولیدل شول په رښتیا چې ښاد جبار خېل یې په اړه ډېر څه لاس ته راوړي دي.

په دې کتاب کې ښودل شوي چې وزیر محمد گل خان د یوې خوا د سکوي تاراکګرو په مقابل کې د پوځیوالۍ مقدسه دنده ترسره کړې نو د بلې خوا یې پښتو ادب او پښتو ژبې ته د بنسټیزو خدمتونو ترڅنګ د ژوند نوې سا هم وربخښلې ده. د وزیر محمد گل خان

رښتيني خدمتونو ته په ژور نظر کتل شوي او راتلونکي نسل زموږ د اتلانو د اتلولۍ څخه خبر شوی دی. دا هم ښودل شوي چې وزير محمد گل خان پښتنو او پښتو ادب ته تر کومه حده خدمت کړی پښتو ته يې سوچه والی وربخښلی او د پښتو سره يې د بې کچه مينې په لرلو سره څومره پالوالي ساتلې ده. د بهرنيو تاراکگرو او بلوڅگرو مقابله يې څومره په اتلولۍ سره کړې ده.

زه د پروفیسور قاضي حفيظ الله ښاد جبار خېل زیار او کوښښ د یوه ستایوال په اند د دې وړ بولم چې پښتو ژبې او ادب ته د وزیر محمد گل خان خدمتونو ته يې د ریالستۍ ښه ورکړې تر خپله وسه يې په عمر خوړلي تن د بابا ښازنتوب ته درناوی ورکړی دی. د الحاج ښاد جبار خېل هڅې ښادې اوسه.

سردار خان سیرت

د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور

د سلواغې ۲۴، ۱۳۹۱ ل. هـ

د تحریک یادښت

فرهنگي څانگه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانگو څخه یوه اساسي څانگه ده. د دې څانگې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنگي خدمات وړاندې او ګټور فرهنگي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل ددې څانگې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم ددې څانگې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانگې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نښه کوي، تاریخي واکمنانو ته یې لوڅې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانگې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېبله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي. دا اثر (حکومت پوهنه وزیر محمد گل خان) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنگ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنگي څانگه

د لوراند لورین خاوند په نوم

حکومت پوهنه

محمد گل خان مومند

کله چې مونږ د گران هېواد افغانستان سیاسي بهیر وگورو راته څرگنده به شي چې له : (یما) تر دې وخته پورې دا ټاټوبی د اتلانو ځای دی چې غوره خدمتونه یې ورته کړي دي؛ نو که فرانسه په ناپلیون او دوگول نازېري بریتانیا په شیکسپیر او چرچل ناز کوي، پرتگال او اسپانیه په مارکوپولو او کرسټوفر کولمبس، یونانیان پر سقراط او افلاطون، هند په گاندهي او نهرو او پاکستان په علامه اقبال ویاړي، افغانان هم په ابو مسلم خراساني، میرویس خان نیکه، لوی احمد شاه بابا، غازي امان الله خان، غازي محمد جانخان، ملا مشک عالم، علامه محي الدین جبار خیل او غازي، مجاهد، سیاست مدار، لیکوال، شاعر او ستر پوځي او اداري مشر جنرال وزیر محمد گل خان مومند بابا باندې نازېري؛ ځکه نو افغانان حق لري چې د خپلو ملي مشرانو درناوی وکړي. افغانان بختور دي چې د خوشحال خان او محمد گل خان غوندې گلان لري چې د دوی پر

هڅو د هېواد د ادب او تاريخ تياره گوټونه روښانه شوي دي.^۱
 دا هم څرگنده ده چې له ډېر پخوا څخه د پښتنو او پښتو ژبې د وروسته پاتې کولو لپاره د مخالفينو هڅې روانې دي خو کله چې کوم شخصيت سر په کې راپورته کړي، بيا افغانان وينولو ته اړباسي چې ښه بېلگه يې عمر ليث، بايزيد، سراج الدين، خالد بن برمک او محمد گل خان مومند دي.^۲

تاريخ راښيي چې پښتانه تل له ښارونو غرونو نه بيدياگانو ته کوچول شوي دي. ښه بېلگه يې د سلطان محمود له خوا غرونو ته د پښتنو لېږدول او په دربار کې د پارسي خدمت کول گڼل کېدای شي. کله چې په نولسمې پېړۍ کې امير شېر علي خان په خپلې دوه يمې پادشاهۍ کې پښتو ژبې ته پاملرنه وکړه. د پښتو ليکوالانو ته څه موقع په لاس ورغله او بيا کله چې امان الله خان له انگریزانو ازادي وگټله. محمد گل خان هم ورسره و، محمد گل خان هماغه وخت پوهېده چې يو ستر واقعيت په هېواد کې له نظره ولېدلی دی چې هغه په دفتر، ښوونځيو، نشراتو او نورو برخو کې پښتو ژبې سره بې انصافي ده، نو ده د دغې بې عدالتۍ د مخنيوي له امله پښتانه راوين کړل. د

۱. رښتين پوهاند صديق الله د مومند بابا ياد، د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ او د روحاني عصمت الله د (ورځ) مجله ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وري د مياشتې گڼه.

۲. زلمی افغانمل (د مومند بابا ياد)، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز پېښور- ۱۳۸۳ هـ ش کال چاپ ۱۶۴ مخ.

سقوي دورې پای ته یې د ټکو په کېښودلو کې پوره هاند نه کار واخیست.

د سقوي نظام پر پای ته رسولې سره محمد گل خان د محمد نادر خان مشر ورور وگڼل شو او کابینه کې یې د کورنیو چارو وزیر وټاکه او ورته یې وویل: ته چې هر څه وغواړې مونږ وروڼه یې در سره منو، ده ورته وویل: "زه یو شی غواړم چې: ملي، دفتری، تعلیمي او پوځي ژبه به پښتو وي، هغوی دا ورسره ومنله، نو پښتو ژبې یو څه سا واخسته او ژوندی شوه.

نسب:

ارواښاد جنرال محمد گل خان مومند د مرحوم غونډ مشر محمد خورشید خان مومند مشر ځوی و، د موسی خان لمسی، د عبدالکریم خان کړوسی او د عبدالرحیم خان کودی دی، په خټه د وېزی حسن خېل مومند او ده ته د مومند بابا، وزیر او گل دادا خطاب هم کېده.

د پوهاند صدیق الله رښتین او عصمت الله روحاني د لیکنو له مخې وزیر محمد گل خان په ۱۲۲۳ ل. هـ کال د کابل ښار د اندرابیو په کوڅه کې خپلې بدلې دی، د وزیر محمد گل خان پلارنی ټاټوبی د ننگرهار ولایت د گولايي کلي کې و، کله یې چې نیکه موسی خان د امیر دوست محمد خان نظامي سلاکار وټاکل شو؛ نو د دوی کورنۍ بلخ ته لاړه او د عبدالرحمن په

دوره کې د نظامي قواو قوماندان شو چې د محمد اسحق خان د تعرض له کبله د سمنگانو په غزني ګډګ کې په یوه نښته کې شهید شو او د بلخ ولایت د شیخ حسن ولي د زیارت په محوطه کې خاورو ته وسپارل شو. د وزیر محمد گل خان پلار خورشید خان هم نظامي زده کړې کړې وې او د هېواد په بېلا بېلو سیمو کې نظامي افسرو، کله چې د بلخ قوماندان شو هلته یې د څه ناروغتیا له کبله تقاعد واخیست او په ځای یې محمد گل خان وټاکل شو.

زده کړې:

وزیر محمد گل خان لومړنۍ زده کړې په خصوصي ډول سرته رسولي دي او ځینو دی د لومړنیو زده کړو په برخه کې د حبیبی د ښوونځي فارغ ګڼلی دی. په هر صورت د لومړنیو زده کړو وروسته پر ۱۲۷۲ ل. ه. کال د حربي ښوونځي په دوه یم ټولګي کې شامل شو، په پنځو کالو کې یې خپلې عسکري زده کړې په نظامي اکاډمۍ کې سرته ورسولې.

دندې:

په ۱۲۷۷ ل. ه. کال له نظامي اکاډمۍ له پای ته رسولو څخه وروسته د اردلیانو په غونډ کې د توپچي د څانګې د قوماندان په توګه وټاکل شو او هم یې شاهي ټولګي کې درس ورکولو او هم یې د حربي ښوونځي د سربښوونکي دنده چلوله. د دغه

کامياب خدمت په ترڅ کې له سپه سالار صالح محمد خان سره د ياور په توگه وټاکل شو او بيا د شاهي گارد قوماندان شو. له دې وروسته بيا په ترکيې کې د افغاني سفارت نظامي اتشه شو. له بريالي راستنېدنې وروسته د عسکري اکادمۍ امر او د شاهي گارد استاد شو او شاهي ټولگي ته يې درس ورکاوه. په ۱۳۰۰ ل. ه. کال د ملي دفاع د وزارت د نشراتو او تبليغاتو امر شو او د (مجموعه عسکري) د مجلې مدیریت هم ورپه غاړه شو چې د حربيې د وزارت له خوا خپرېدله، د خپلواکۍ جگړه کې يې هم زياته برخه اخستې ده او خپله پښتني مېړانه يې څرگنده کړه.

محمد گل خان له مولانا سيف الرحمن الکوزي، فيض محمد زکريا، محمد اسلم ميرشکار، بشير احمد خان، عبدالحميد خان، عزيز الرحمن فتحي، محمد اديب افندي، غلام جيلاني او عبدالغني ترجمان پر گډون د افغانستان د خپلواکۍ د پېژندنې پر منظور اروپا او امريکا ته سفر وکړ.^(۱) ۱۳۰۳ ل. ه. کال د پکتيا ولايت ملکي او نظامي تنظيمه رييس شو. په ۱۳۰۶ ل. ه. کال د مزار شريف د ملکي پلټنې د رييس او بيا د ننگرهار ولايت د عسکري فرقې قوماندان مقرر شو.

محمد گل خان په امانيه دوره کې د دولت له خوا په پټه مرکزي

۱. زرمالوال الحاج غلام محي الدين - "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل. ه. کال د زمري او وږي د مياشتو خپرونه ۳۹ مخ.

اسيا ته ولېږل شو چې د شوروي اتحاد مخکې تگ او د نفوذ مخه ونيسي، خو د شوروي اتحاد له خوا ونيول شو او په شاقه بند محکوم شو، مگر د امان الله خان په سري کونښن يې نجات وموند او بېرته هېواد ته راستون شو. د دغو کړاوونو اغېز يې پر بدن د ژوند تر پايه اوږد شو.^۱

مهم کارونه:

د سقوي انقلاب په وخت کې لومړی په ننگرهار کې له محمد هاشم خان سره او بيا په پکتيا کې سردار محمد نادر خان سره د ملاتړ اراده وکړه؛ نو د حبيب الله کلکاني د بلوا او د غازي امان الله خان د استعفا په وخت کې په ۱۳۰۷ ل. هـ کال د وري د مياشتې پر ۳۰ نېټې د ختيځو ولايتونو د (۱۳۰) تنو قومي مشرانو سره جنوبي ولايت ته د جرگې پر مشرۍ لاړ او د محمد نادر خان سره يوځای شو. په پای کې کابل فتح شو او د انگرېزانو هلو ځلو ته هم د پای ټکی کېښودل شو او کلکاني حبيب الله له ژوند سره مخه ښه وکړه او د هغه نظام په ۱۳۰۸ ل. هـ پای ته ورسېدو. محمد نادر خان د افغانستان پاچا شو او محمد هاشم خان ورور يې صدر اعظم شو. جنرال محمد گل خان مومند د محمد نادر شاه په دوره کې د ارواښاد محمد هاشم خان په کابينه کې د کورنيو چارو وزير شو او له هغه سره په بېلا بېلو ولايتونو

۱. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - ۱۳۸۳ ل. هـ کال - زمري او وږي - ۳۵ مخ.

کې چې هغه مهال اته ولایته وه تنظیمه رییس وټاکل شو چې په هېواد کې امنیت راولي. لومړی ننګرهار او پکتیا ته تللی و او بیا د پروان کاپیسا د ولایت د تنظیمه رییس چارې ترسره کړې او امنیت یې ټینګ کړی دی.

په ۱۳۱۰ ل. ه. کال کې یې کابل کې ادبي انجمن جوړ کړو او په ۱۳۱۱ ل. ه. کال د کندهار، فراه او هرات د تنظیمه ریاست لپاره وټاکل شو. هلته یې هم انجمن جوړ کړو (طلوع افغان) د همدغه انجمن له خوا خپرېدله. دغه انجمنونه سره یو ځای شول او پښتو ټولنه جوړه شوه. د علامه پوهاند عبدالحی حبیبی تر کتنې لاندې د کندهار او ونیزه (جریده) د لومړي ځل لپاره په پښتو خپره شوه او د محمد گل خان مخ ته یې کېښودله چې هغه ورته ۳۰ زره افغانۍ او په کندهار کې څو جرېبه ځمکه جایزه ورکړه.^۱

د پښتو ژبې په برخه کې پراخ کار پېل شو. د پښتونخوا او بلوچستان وګړو چې د افغانستان حالات څارل، د پښتنو خوځښت په کې هم وده وکړه. لیکوالو او شاعرانو د انجمنونو پر جوړونې پیل وکړو او "انجمن اصلاح افغانه" ترې جوړ شو. خان عبدالصمد خان په بلوچستان کې داسې پښتو پېل کړه چې د سلام پر ځای یې (ښې چارې) ویل غوره وګڼل چې هماغه د

۱. زرملاوال د الحاج غلام محي الدين د "ورځ" مجله، د ۱۳۸۳ ل. ه. کال د زمري او وږي د مياشتو خپرونه، ۴۰ مخ

سلام ژباړه ده. خان عبدالغفار خان ویل چې لمونځ دی پر پښتو شي چې پښتانه پر دې پوه شي چې له خپښتن تعالی سره د دوی څه وعدې دي، ترڅو پرې وفا وکړي.

د پښتنو خوځښت وده وکړه که اوس حکومت پښتو ته کار هم ونه کړي، افراد حاضر شوي چې خپلې پښتو ته کار وکړي پېښور او کوټه کې په زرونو کتابونه پر پښتو چاپ شوي دي او په سلونو ادبي ټولنې جوړې شوې دي. پر کال ۲۰۰۰م د پښتو نړیوال کنفرانسونه پېل شول چې هغو ته ډېر پښتانه ادیبان او سیاسي شخصیتونه راغلي وه.

هغه وخت کله چې محمد گل خان پر ۱۳۱۲ل. هـ کال د شمال ولایاتو (قطعن بدخشان، مزارشریف او میمنې) تنظیمه رییس وټاکل شو، گڼ شمېر پښتانه یې پر شاړو او دولتي ځمکو د حکومت پر مصلحت مېشته کړل، شتمن بډایان یې پر سوداګرۍ او د شرکتونو جوړولو ته تشویق کړل، پښتو ته یې د پارسو ترڅنګ د زده کولو وده ورکړه، نو د ښو کړنو له لامله ورته دولت (د لمر عالي نښان ورکړ او شپږم ورور یې وباله. (محمد نادر خان، محمد هاشم خان، عبدالعزيز خان، شاه محمود خان، شاه ولي خان، محمد گل خان).

پښتو ته یې د خدمت کولو هلې ځلې سبب شوې چې په ۱۳۱۵ل. هـ کال پاچا د صدراعظم په عنوان داسې فرمان صادر کړ چې:

"مسلم است که مسئله زبان در وحدت ملی و حفظ اادات و شعایر ملت اثرات مشابهی داشته و توجه به این مطلب از جمله ضرورت حیاتیۀ یک مملکت به شمار میرود، چون در مملکت عزیز ما از یکطرف زبان پارسی مورد احتیاج بوده و از جانب دیگر بعلت اینکه قسمت بزرگ ملت ما به لسان افغانی متکلم و مامورین علی الاکثر بسبب ندانستن زبان پښتو دچار مشکلات می شوند، لهذا برای رفع مشکل زبان این نقیصه و تسهیل معاملات رسمی را اراده فرمودیم: همچنانکه زبان پارسی در داخل افغانستان زبان تدریس و کتابت است در ترویج و احیای لسان افغانی هم سعی بعمل آمده و از همه اول مامورین دولت این زبان ملی را بیاموزند، شما بوزارت ها و نائب الحکومگی ها امر بدهید که مامورین لشکری و کشوری مربوط خود را مکلف نمایند که در مدت سه سال لسان افغانی را اموخته و در محاوره و کتابت مورد استفاده قرار دهند."۱

تولو ادارو او مؤسسو کې د پښتو ژبې کورسونه جوړ شول هر چا به چې شپږ سمستره پښتو وویلې او ازموینه کې به بریالی شو پښتو لاس افغانی به د پښتو ژبې د امتیاز په نامه ورکول کېدلې.

ده په کابینه کې ستر اهمیت درلود، نورو وزیرانو دا احساس کاوه چې هر څه د وزیر محمد گل خان په لاس کې دي.

په ۱۳۱۹ ل. هـ کال کله چې د دولت وزیر شو ډېر علمي آثار یې ولیکل چې ځینې یې په لاندې توګه معرفي کوو:

د وزیر محمد گل خان آثار:

۱- "پښتو سیند قاموس افغانی" چې د ۱۳۱۲ ل. هـ کال د پوهنې وزارت په ۳۲۲ مخو کې خپور کړی دی، چې په ۱۳۸۲ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز بیا چاپ کړو.

۲- "د پښتو د ژبې لپاره یا پښتو صرف او نحو" چې د ساپي عبدالعظیم په اهتمام په ۱۳۱۷ ل. هـ کال له سريزې پرته په ۴۹۵ مخو کې چاپ شوی دی او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز په ۱۳۸۲ ل. هـ کال بیا چاپ کړو.

۳- "لنډۍ پښتو او پښتونواله" د ۱۳۲۷ ل. هـ کال چاپ شوی دی چې په ۱۳۸۱ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز بیا چاپ کړی.

۴- "پښتني روزنه (تعلیم او تربیه)" نه دی چاپ شوی.

۵- "پښتو پښتونواله (فرهنگ)" نه دی چاپ شوی.

۶- "د پښتو لویه نحو (معاني او بيان)" نه دی چاپ شوی.

۷- "د پخلي ډولونه" نه دی چاپ شوی.

۸- "سیمه" نه دی چاپ شوی.

۹- "مېلمستوب" نه دی چاپ شوی.

۱۰- "پښتو کې ټوکې" نه دی چاپ شوی.

د وزیر محمد گل خان زده ژبې:

وزیر محمد گل خان په عربي، ترکي، روسي او ازبکي ژبو پوهېده پښتو يې مورنۍ ژبه وه او په پارسي ادبياتو کې پوره وارد و.

د محمد گل خان پښتو ته پاملرنه:

په قطغن کې يوه سړي ورته پر پارسي شعري عريضه وليکله. ده هم ورته په پارسي نظم احکام ورکړل. ادیبان او ميرزايان ورته حيران شول، ټول په دې قانع وه چې: وزیر صاحب نه يواځې په پښتو کې ادیب دی، بلکې پارسي کې هم پوره مهارت لري، ده دومره فصیحې خبرې کولې چې اورېدونکيو به په احترام اورېدلې.

محمد گل خان په قرآني تفاسيرو کې ژوره مطالعه درلوده، په ديني چارو ډېر پابند و او په اسلامي موضوعاتو کې محتاط و، هغه پښتو او مسلماني يو له بله سره لازم او ملزوم گڼلې، هغه په افغانستان کې د ميشته قومونو له منځه او د نړۍ د ملتونو ترمنځه په بين المللي سويه د ښه تفاهم متقابل درک، د حقوقو د تامين او درناوي پلوي کوله، هغه په افغانستان کې پښتو او پارسو رسمي ژبې گڼلې، نو هر تحصيل لرونکی افغان يې د دواړو ژبو پر زده کړې، افهام او تفهيم مکلف باله، د

لږکیو ژبې یې هم د پام وړ بللې، خو له پښتو سره یې عناد او سپکاوی نه شو زغملای؛ ځکه یې د پښتو ژبې ودې ته کلکه ملا تړلې وه او د پښتو ژبې پنځه ستوري یې وروزل:

(عبدالروف بېنوا، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالحی حبیبی، صدیق الله رښتین، دوه یمه او درېیمه لیکه لیکوالان ورپسې شوه او د ستوریو لرونه راوځلېدل.)

باندیني سفرونه:

وزیر محمد گل خان د افغانستان د خپلواکۍ او له حالاتو څخه د خبرتیا لپاره له یوې ډلې مشرانو سره اروپا او امریکا ته لاړ. ده سره ملګري وه مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا محمد اسلم میر شکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیز الرحمن فتحی، محمد رقیب، غلام جیلاني، عبدالغني ترجمان، چې د مخه یې هم ذکر راغلی دی.^۱

د وزیر صاحب کارونه:

وزیر محمد گل خان د محمد نادر شاه په وخت کې ادبي انجمن جوړ کړ او په ۱۳۱۰ ل. هـ کال یې په پښتو ټولنه بدل کړ او د کابل مجله یې پښتو کړه. په کندهار کې یې محمدیه مدرسه تاسیس کړه. پښتو انجمن یې جوړ کړ، طلوع افغان ورځ پانه

۱. زرمالوال الحاج غلام محي الدين 'ورځ' مجله د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وږي

يې پښتو کړه، ښوونځي يې جوړ کړل. د ځوانو لیکوالو روزنه يې کوله، د میرویس نیکه مزار يې ودان کړ، سرکونه او لارې يې اعمار کړې او د بلخ او بغلان ښارونه او کلي يې ودانول، بزگرانو ته يې ځمکې وپشلې، زده کړې او کرهڼې ته يې خلک هڅول.^۱ وزیر محمد گل خان پښتو ژبې ته د ودې ورکولو له لامله لاندې مطالبو ته لارښوونې کولې.^۲

۱- پښتو ژبه د هېواد د نفوسو په سلو کې له (۲۵-۲۰) خلکو ژبه ده. باید زده شي، وده ورکړ شي او تعمیم شي.

۲- د هېواد پاچا، صدراعظم، وزیران، معینان، والیان حاکمان، قاضیان، طبیبان، دکانداران، او نور پښتانه مراجعین لري، د دې لپاره چې د مراجعې په وخت کې پښتو ژبې له ستونځې سره مخامخ شوی نه وي. باید چې له پاچا څخه تر دکانداره پورې ټول مامورین او چارواکي پښتو ژبه زده کړي او په پښتو ژبه لیک او لوست وکړای شي.

۳- پارسو ژبه د هېواد والو په سلو کې پنځه ویشته نفوسو مورنۍ ژبه ده چې له پېړیو راپدېخوا زموږ په تدریسي او اداري چارو کې رسمي ژبه ده. باید زده شي، وده او انکشاف وکړي، تعمیم شي او د پښتو ژبې تر څنګ د تدریس او د نشر ژبه وي.

۱. روحاني عصمت الله 'ورځ' مجله د زمري او وږي خپرونه د ۱۳۸۳ ل ش کال ۳۵ مخ.

۲. زرمالوال الحاج غلام محي الدين ورځ- د زمري- وږي میاشت ۴۱ مخ.

۴- د ملي هویت په ساتنې کې ژبې ډېر با ارزښته رول لوبولی، د پښتنو پښتني هویت باندې د پردیو د یرغل په مقابل کې پښتو ژبه نه ماتېدونکې کلک سنگر دی.

د پښتنو د پښتني هویت او پټ ساتنې لپاره ډېره ښه او معقوله لاره، دا ده چې پښتانه پښتو یواځې خپله مورنۍ ژبه وبولي. پښتو هېره نه کړي، بلکې پښتو ژبې ته د نننیو دودیزو علومو غنا ورپه برخه کړي، پښتني ادب ژوندی کړي او د نننیو علومو غوره آثار او علمي کتابونه پښتو ته راوژباړي او د افغانستان ولس واک او اختیار ته یې وروسپاري. دا ځکه چې خلک د کتاب په وسیله د تاریخ د شهیدو شخصیتونو سره، چې تر ډېرو خاورو لاندې دي خبرې او بحث کولای شي او د پوهانو افکار او نظریات د دوی پر خپلې ژبه اوري او د ډول ډول ستونځو د حل لاره د پوهانو په تالیفاتو کې لټوي.

وزیر محمد گل خان ۱۳۱۵ ل. هـ کال د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ته داسې وړاندېز وکړ چې^۱ "د واحد افغانستان د ملي وحدت د تامینولو، د سیاسي او ملي ژوندانه د پایښت لپاره د پښتو ژبې زده کړې، ودې انکشاف او تعمیم ته چې د هېواد د ګڼ شمېر خلکو مورنۍ ژبه او حیاتي مسئله ده اړتیا شته دی" هماغه و چې: پاچا پر پورتنۍ ذکر شوې نېټې یو فرمان چې د مخه ذکر شو صادر کړ او ټول ملکي او نظامي مامورین یې

۱. زرمولو الحاج غلام محي الدين خان، ورځ- د زمري- وېي ګڼه ۱۳۸۳ - ۴۱ مخ.

مكلف كړل، چې پښتو ژبه زده كړي، ترڅو په رسمياتو كې د مراجعې پر وخت دواړه خواوې پر پښتو نه پوهېدلو له كبله ستونځو سره مخ نه شي، پر پښتو ژبې په ټولو دوايرو كې د پښتو كورسونه جوړ شول او فارغينو ته يې پنځوس افغاني امتياز ومنل شو.

د ۱۳۴۳ ل. هـ كال اساسي قانون كې د هېواد رسمي او ملي ژبه پښتو وليكل شوه.

د ترفيع، تقاعد او استخدام په قانون كې په دولتي دواړو كې د تقرر او منلو لپاره په دواړو رسمي ژبو (پښتو او دري) پوهېدل محاوره، ليك او لوست ضروري او حتمي شرط ومنل شو، وزير محمد گل خان له دې وروسته نور عمر په خپل كاله كې د پښتو ژبې په علمي او ادبي خدمت كې تېر كړ.

وزير محمد گل خان تر ۱۳۲۷ ل. هـ كال پورې سمنگانو كې اوسېده، بيا په دغه كال غازي شاه محمود خان د صدارت په وخت كې كابل ته راغی او پاتې عمر يې په كابل، ننگرهار كې په خپله خونه تېراوه، څو ژمي يې د كونړ په نرنګ كې او نور ژمي يې په خپل اصلي كلي (ګلايي) كې تېر كړل، خو په اوړي كې به همېشه كابل ته راتلو په دې ډول يې د خپل كوچاني ژوند لړۍ هم ټينګه ساتله.^۱

۱. رښتين پوهاند صديق الله (د مومند بابا ياد) د ۱۳۸۳ ل. هـ كال د سپايي د پښتو څېړنو او پراختيا مركز / ۲ مخ.

محمد گل خان مومند ۱۳۳۴ ل. هـ کال په لويې جرگې کې د نايب رييس په توگه غوره کړای شو او خپله پښتني دنده يې په ښه ډول سرته ورسوله.

وزیر محمد گل خان خپلې وينا کې وويل: مونږ د الجزاير له مسلمانانو سره د زړه له کومې خواخوږې لرو. خپل مسلمان پښتانه څنگه هېرولای شو؟ د محمد داود د کابينې ملگري له پښتو مخالف روان دي، په تېره د اطلاعات او کلتور او د پوهنې وزيران چې د ده په همدې وينا دواړه وزيران برطرف شوه.

چا غلام محمد فرهاد ته وويل: ته ځان د لويې جرگې د رياست نيابت ته کانديد کړه! ده وويل: چېرته چې وزير صاحب وي بل چا ته اړتيا نشته ده، دی زمونږ د ټولو مشر دی، د وزير صاحب دومره درنښت و، چې ټولو به ويل: دی به پاچا شي.

د وزیر محمد گل خان تواضع او نصايح:

د وزیر محمد گل خان کړه وړه له ذکر شوې پېژندگلۍ ښه قیاسېدلای شي؛ خو، چې راتلونکې یادونې يې مطالعه شي لیا ښه روښانه کېږي، چې دی څومره له کبر او غروره پاک شخصیت و.

دا دی د ده د تواضع د څرگندونې څو مثالونه چې لاندې کړښو کې يې وړاندې کوو:

۱- هغه وخت چې وزیر محمد گل خان په سمنگانو کې مېشت و، د سمنگانو پر سړک بېگاري کار پېل شوی و. ده هم یو خر مخکې کړی و او بېلچه یې پر اوږې وه. د سړک لپاره یې شگې او تیرې راټولولې. په دې ترڅ کې د سمنگانو والي راغی او محمد گل خان ته یې وویل:

"د خدای لپاره دا څه کوې؟ ده ورته وویل: که دا کار ثوابي وي، خو زه له ټولو نه ثواب ته زیاته اړتیا لرم او که بېگاري وي؛ نو په بېگار کې، خو باید توپیر نه وي، مشر او کشر باید یو شان کار وکړي.

۲- هغه وخت، چې وزیر محمد گل خان د ژمي له خوا د کونړ ولایت د نرنگو په سیمه کې د کره مار د کلي حبیب خان مېنه کې اوسېده، هلته له ده لیدل شوي کارونه، چې د یادونې وړ دي په دې ډول روایت شوي دي:

الف- یو وخت د ولایت استازي د دولت له وزارت څخه د ده د یو کال معاش راوړ او د تسلیمۍ غوښتنه یې ترې وکړه، خو هغه ورته وویل: ما خو کومه دنده سرته رسولې نه ده. ان دا، چې لاسلیک مې هم نه دی کړی؛ نو د دې معاش اخستل روا نه دي. دا د بیت المال پیسې دي بېرته یې په عمومي خزانه کې دولت ته تحویل کړئ.

ب- یوه ورځ د کونړ حاکم خپل ماشوم ځوی سره د محمد گل خان لیدنې ته ورغلی و، د ملاقات پر وخت ماشوم ته د حاجت

قضا اڀتيا پيدا شوه؛ نو حاڪم خپل عسڪر ته وويل: ماشوم سمبال ڪړئ! ڪله، چي عسڪر او ماشوم بېرته راستانه شول، محمد گل خان مومند حاڪم ته وويل: ماشومان په وږ ڪتوب ڪي بنايي د مور په غېږ ڪي وپالل شي؛ ځكه، چي مور يواځيني محرمه ده، چي په بي پردي وختونو ڪي بايد د اولاد پالنه او روزنه وکړي. حتی پلار هم د مداخلې حق نه لري؛ خو، چي ځوی زلمی شي بيا پلار پسې وسله گرځوي.

دا چي تاسې په عسڪر د دايه دنده سرته رسوئ دا بي سپکاوی دی، چي د عسڪر شهامت سره نه بنايي او بايد چي بده استفاده ترې ونه شي.

ج. يو وخت د پېچ د ولسوالۍ عزيزانو محمد گل خان مومند ته بلنه ورکړه او د هغو مېلمستيا ته لاړو. هغوی د ډالۍ په توگه ورته په زرگونو د ودانۍ لرگي راټول کړل، خو مومند بابا د هغوی دغه ډالۍ ونه منله او ورته يې وويل: د مشر سره نه بنايي، چي له کشرانو مادي استفاده وکړي، بلکي مشر د خپل قام خدمتگار وي؛ نو که تاسې زما مشرولي منئ دغه غوښتنې ومنئ:

لومړۍ. جوماتونه مو ودان او سپېڅلي وساتئ، په جماعت لمونځونه وکړئ، د قران مجيد لوست زده کړئ، د علماو خبرو ته غوږ نيسي او عمل پرې وکړئ، ملا امام او په جومات ڪي د مسافرو سره مرستې وکړئ، خپل ماشومان هلکان او نجونې

مسجد ته واستوئ، چې د اسلام پنځه بناوې زده کړي، لوست او ليک زده کړي، ترڅو د اسلام له ضروري احکامو خبر شي. دوه یم - د بنسټونځيو په ودانولو کې مرسته وکړئ، ماشومان مو تعليم او تحصيل ته وهڅوئ او د لوړو تحصيلاتو زمینه ورته برابره کړئ، خپله ژبه او فرهنگ پرې په پوره پوهې سمبال کړئ.

درېیم - مېرمنو ته مو په کاله کې د کار او فعالیت زمینه برابره کړئ. هغوی بېدیا او غره ته مه لېږئ، په کاله کې ورته د گنډلو او نور د کار آلات او سامان برابر کړئ او د غاليو جوړولو کارونه زده کړئ، د بې وخته کوژدې او واده ځنې ډډه وکړئ، د نجونو په سر ولور مه اخلئ او د کونډو سره د اجباري نکاح کولو نه ځان وساتئ او مېرمنو ته روا حق ورکړئ. څلورم - اتفاق او اتحاد وکړئ، د تربگنۍ او د بېشمۍ نه ځان وساتئ، په جرگو او مرکو سره ستونځې حل کړئ، د بشري کرامت پوره خیال وساتئ او په پاک نیت او نېکې ارادې سره د ورورولۍ خوږ ژوند وکړئ.

پنځم - د هېواد په ساتنه او ودانولو کې فعاله ونډه واخلي، له ملي شتمنۍ څخه په فني توگه معقوله استفاده وکړئ ځنگلونه او کانونه مه تباه کوئ.

شپږم - پاکوالي ته د زړه له کومي پاملرنه وکړئ، د څارويو د استوگنې ځايونه جلا کړئ او د هغو فضوله مواد په جلا

ځايونو کې خوندي کړي، ترڅو د مرضونو د پراختيا مخه ونيول شي.

اووم - مېلمنو ته له کاله جلاځايونه جوړ کړي او مېلمه پالنه د عنعنې له مخې د ملي خصوصيت له کبله وساتي.

۳ - کله، چې محمد گل خان د کندهار تنظيمه رييس و د ميرويس نيکه مقبره او د ميوند د شهيدانو هديره يې جوړه کړه، سرکونه او لارې يې جوړې کړې او د "طلوع افغان" اوونيزه مجله يې له پارسو پښتو کړه، چې مسؤل چلونکي يې پوهاند استاد عبدالحی حبيبي و؛ نو د هغه د زيار وېستلو له امله يې له صلاحيت لرونکيو مقاماتو ورته د پرش زره افغاني مکافات هم واخيستي.

د ۱۳۱۱ل کال د ليندۍ په مياشت کې يې د کندهار د ادبي انجمن بنسټ کېښود، پوهان يې سره يوځای کړل، ليکوالان يې پر علمي او ادبي چارو بوخت کړل او په پښتو يې مياشتنۍ خپرونه پېل کړه. بيا په ۱۳۱۴ل کال کې دغه ادبي انجمن کابل ته ولېږدول شو او په ۱۳۱۶ل کال کې د کابل د ادبي انجمن سره يوځای شو، چې په پای کې ترې په ۱۳ د اپريل ۱۹۵۸ پښتو ټولنه جوړه شوه.

د رښتين صاحب پروينا د پښتو ټولنې لومړنی مشر حبيبي صاحب و، چې اوس يې علومو اکاډمۍ ځای نيولی دی. دانجمن خانگي او غړي يې وټاکل ددغه انجمن لومړنی مشر

محمد عثمان خان بارکزی وټاکل شو، چې د وزیر صاحب تر مشرۍ لاندې یې ورته لاندې غرضونه وټاکل:

– دا انجمن به یوه علمي، ادبي، تاریخي او ټولنیزه مجله خپروي

– انجمن کې به پښتو لغات راټولېږي.

– انجمن به پښتو قلمي او چاپي کتابونه راټولوي.

– انجمن به درسي کتابونه د پښتنو ماشومانو ته له پارسي ژبې پښتو ته راژباړي او په پښتو ژبه به نور ګټور علمي، مسلکي، تاریخي او نور اړین کتابونه راژباړي او لیکي به یې. له دغه انجمن څخه لاندې ګټې هېوادوالو ته ورسېدې:

۱– د جنورۍ پر ۷ نېټې کال ۱۹۳۳ د پښتو علمي رساله راپېل شوه.

۲– د "معلم پښتو" پر نوم یې دوه ټوکونو کې یو پرې کتاب د پښتو د زده کړې لپاره خپور کړو.

۳– د "پښتو ښوونکی" پر نوم یې کتابونه ولیکل.

۴– په سقوي اړو دور کې محمد گل خان مومند "د کور غم" خپرونه پېل کړه. د خپرونې او لیکنې چارې یې ارواښاد جنرال سید حسن شیون ته وسپارلې، چې هغه د ننگرهار په عسکري فرقه کې کندک مشر او د محمد گل خان همکار ملگری و، خو والي علي احمد خان د سلطنت غوښتونکیو او محمد گل خان د هلو ځلو مخه ونیوله.

۵- یو وخت چې د شوروي اتحاد عالي رتبه پلاوی کابل ته راغلی و؛ نو د افغانستان د دولت له خوا ورته په غازي سټيډيم کې د اتني غونډه جوړه شوې وه. ځوانانو به اتني کاوه او رنگه دسمالونه به يې خوځول، محمد گل خان ټوپک او تورې سره په خپله اتني وکړ او ويې ويل: اتني د افغانانو د غزا لوبه ده، چې په هر حرکت کې يې د دفاع کولو فن او هنر دی.

۶- د امان الله خان په واکمنۍ کې، چې استقلال ترلاسه شو د افغانستان د پېژندلو لپاره د پاچا د وکیل محمد ولي خان تر مشرتابه لاندې يو پلاوی اروپا او امريکا ته لاړ، چې مرحوم مولينا سيف الرحمن الکوزی، فيض محمد زکريا، محمد گل خان مومند، عزيز الرحمن فتحي، محمد اديب افندي محمد اسلم ميرشکار، عبدالغني ترجمان، غلام جيلاني خان عبدالحميد خان او بشير احمد خان يې غړي وه.

۷- يو وخت د امريکا سفير په کابل کې د وزير محمد گل خان مومند بابا سره د ليدلو غوښتنه وکړه. محمد گل خان مومند بابا پر حکومتي نيت سفير ته غرمه نارۍ او د اتني مېله برابره کړه. د خبرو په ترڅ کې سفير وزير محمد گل خان مومند بابا ته وويل: تاسې ملي مهم شخصيت ياست، که د افغان او اسلام پر اصولو يو گوند جوړ کړئ، ملي وحدت به تامين شي او مونږ به درسره مالي مرسته پرته له کوم مقصده تر سره کړو. محمد گل خان مومند بابا ورته وويل: له تاسو مننه کوم، خوزمونږ

ګاونډیان به زموږ نور وروڼه قومونه ولمسوي او زموږ پر خلاف به ګوندونه جوړ کړي، بله به دا وي، چې تاسې او شوروي اتحاد به ګډه پرېکړه وکړئ او موږ به د سولې د پولې په نامه بې مداخلې پرېږدئ؛ نو موږ به ډاډ درکړو، چې زموږ له لوري به هیڅا ته ضرر ونه رسېږي.

۸- محمد گل خان د خپل داخله وزارت په وخت کې ټول هېواد پر ۲۱۲ واحدونو وېشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلی حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړۍ درجه حکومتونه، دوه نیمه درجه حکومتونه او اوله او دوه نیمه درجه علاقدارۍ شاملې وې. ډېر کوچنۍ اداري واحد کلی او سیمه وه، چې ۲۵۰-۲۰۰۰ تنو پورې نفوس یې درلود، د کلیو په راس کې ملک یا قریه دار و، د ولایتونو په سر کې نائب الحکومه او د لویو حکومتونو په سر کې حاکم کار کولو.

په ۱۳۰۹ ل کال کې د دوه یم اساسي قانون (لومړی اساسي قانون ۱۳۰۲ ل کال کې نافذ شوی و) له مخې دغو اداري تشکیلاتو کې ډېر لږ بدلون راغی. د وزیر محمد گل خان د وزارت اداري تشکیل په افغانستان کې داسې جوړ شوی و:

"د کابل ولایت، د کندهار ولایت، د هرات ولایت، د مزار شریف ولایت، د قطغن ولایت، د مشرقي ولایت، د پکتیا ولایت، د غزني اعلی حکومت، د پروان اعلی حکومت، د فراه اعلی حکومت، د میمنې اعلی حکومت، د بدخشان اعلی حکومت،

د شبرغان اعلیٰ حکومت، د ګرشک اعلیٰ حکومت، تالقان، غوروات، ارزګان او بامیان د اداري مرکزو بنسټونه ګڼل شوي وه، چې د ۱۳۴۳ ل کال اساسي قانون پورې یې اعتبار درلود.

۹_ محمد گل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکتر، کلک عزم، پر مذهبي اصولو ټینګ، پر پښتو او پښتونواله مین، د ښو ځویونو او پښتني اخلاقو پر جامه ښایسته و. د ده مجلس او مرکه د پښتو، پښتونولۍ او د پښتني ځویونو د درس ورکولو مدرسه وه. بې پښتوګي یې بده ګڼله. د ده په وجود کې عسکریت، سیاست، علم او ادب ټول یوځای شوي وه. په دغه سبب په هېواد کې د یو ملي شخصیت په صفت پېژندل شوی دی. ده د پیسو پرځای کیسې ګټلې، په دولت او پیسو پسې یې سر نه خورېاوه، یو زبردست خطیب او ویاند و، فصاحت، جرات او قوي منطق یې درلود، له اخلاقي زړورتیا یې کار اخیست او له حقې وینا یې مخ نه اړاوه.

۱۰_ مېلمنو سره به یې خامخا پر پښتو ژبې خبرې کولې، د ده په مخکې به، چې چا په پښتو کې د بلې ژبې ټکي راوړل ده به سم له لاسه ورته وویل: پوه نه شوم؟ که چا به خپله غلطې سمه کړه، په درنه لهجه به یې وویل، چې ها خدای دې وبخښه! اوس پوه شوم. ده به همېشه له کلیوالو د نا اشنا لغاتو پوښتنې کولې، قلم او کاغذ به تل ورسره په خوا کې پراته ول، چې لغت به یې واورېده هغه به یې ولیکه. کړکېچنه او ګډه وده پښتو یې

نه خونښده، چا به، چې پښتو سره بې پروايي کوله هغه ته به يې په ښه نظر نه کتل. ده د نويو لغاتو په جوړولو کې لوی لاس درلود. لکه: د ژبې ليار = قانون وتوځی = مخرج، ننوتوځی (مدخل) او داسې نور.

۱۱- وزير محمد گل خان د پرنګي د استعمار به سل کلنه دوره کې د افغانانو ژبې او کولتور ته له ښکېلاک او يرغل څخه رسيدليو تاوانونو ته پام کړی و د روسيې او پرنګي د ښکېلاک په سازش هم پوه و او دمخنيوي لپاره يې د افغانستان ختيځو، لويديځو، شمال او جنوبي سيمو کې عملي مبارزه وکړه او د افغانانو د سياسي او کولتوري حق د خپلولو لپاره يې په دغو سيمو کې پراته قومونه د افغان د ملي هويت ساتلو ته متوجه کړل.

محمد گل خان به ويل: سړی په کار کولو شتمن کېږي، په کار د ولس، ژبه او کولتور ساتل کېږي او وده مومي. کار دی که په ولسي سطحې ترسره شي ولس شتمنوي، که د ژبې په سطحه ترسره شي، ژبه شتمنه کېږي او که په کولتوري سطحه ترسره شي کولتور شتمن کېږي، وده مومي او خوندي کېږي.

ده له غفلته راوتل، وينې اوسيدل او د خپلمنځيو اړيکو پر خوندي کولو، صداقت لرلو او پر رښتيا ويلو ټينګار کړی دی. د ده کار هغه وخت نتيجه ورکړه، چې پښتو رسمي ژبه

و پېژندل شوه. (۱)

۱۲۔ غازي امير امان الله خان، چې جونكي د تعليم لپاره يورپ ته ولېږلې په دولت كې درباري مخالفتونه راپېل شول او په ننگرهار كې د كهي چوڼۍ بيا ورپسې جلال اباد خوږيانيو ونيول او جگدلي ته ورسېدل. محمد گل خان د ننگرهار فرقه مشر او شېر احمد خان يې تنظيمه رييس و. د بغاوت د شدت له كبله تنظيمه رييس تبديل او ياور محمد جان يې په عوض وټاكل شو. د ياور محمد جان پسې سردار علي احمد جان د ننگرهار د تنظيمه رييس په حيث مقرر شو. وزير محمد گل خان كه څه هم، چې له كابل مرستې غوښتې وې، خو ورته راوه نه رسېدلې. په دې كې سقو كابل ونيو، سردار علي احمد جان او وزير محمد گل خان د سقو مقابلې ته تيارې نيوله، خو د سردار علي احمد جان نيت و، چې خپله پاچا شي. محمد گل خان مومند بابا د ده پر نيت پوه شو، ملگرتيا يې ورسره؛ ځكه كوله، چې دى د سقو سره جنگ كې مصروف وساتل شي او دى په پټه د يوې بلې منصوبې برابرولو كې د غازي امير امان الله خان پر پلوى يو قوت برابر كړي؛ خو خلك، چې د سردار علي احمد جان له نيته خبر شول، مخالف شول؛ نو دى وتښتېده د پېښور او كوټې له لارې كندهار كې سقوي قواو سره په جگړه كې ونيول شو، كابل ته واستول شو او پر توپ وويشتل شو. د پكتيا ولسونو هم د امان الله خان مقابل كې پاڅون وكړ او د

اړ و دوړ د مخنيوي لپاره محمد نادر خان له فرانسې څخه د پېښور له لارې پکتيا ته ورسېد، چې د سقو مقابلې ته لښکر جوړ کړي. محمد هاشم خان د خوږيانيو بازید خپلو کې له وزیر محمد گل خان سره د لښکر د جوړولو په فکر کې و، خو د سقاويانو له رارسېدو سره شاه محمود خان هم پکتيا ته لاړ او محمد گل خان سره د درې سوه تنه لښکرو ورسره پکتيا کې يوځای شو. د بېرک خان ځدران سره يې، چې پخوانۍ ملگرتيا وه، د هغه همکاري هم شوه او جگړه يې د سقاويانو سره پېل کړه. سقاويانو د محمد گل خان او محمد هاشم خان د ژوندي نيولو پر سر جایزه اعلان کړه. دوی جگړې ته دوام ورکړ. محمد گل خان، شاه ولي خان، شاه محمود خان او نادر خان کابل فتح کړ، خو لومړی محمد گل خان مومند بابا ارگ ته داخل شو. نادر خان پادشاه او محمد گل خان د داخله چارو وزیر او د ننگرهار تنظيمه رييس شو. بيا يې کوه دامن کې امنيت راوست وړپسې يې د کندهار امنيت ټينک کړ بيا مزار شريف، ميمنه او سمنگانو ته پر دندې وټاکل شو. بيا قطغن، بدخشان، قندوز، تالقان او بغلان ته واستول شو او د تنظيمه رييس په توگه يې دندې ترسره کړې.

په ۱۳۱۹ل کې محمد گل خان مستعفی شو. سمنگانو کې يې خپله کرکيله پېل کړه. ۱۳۲۸ل کې کابل ته راغی د بريکوټ په يو کرايي کور کې اوسېده. په ۱۳۴۳ل کال د زړه د ناروغۍ له

لامله د زمري د مياشتې پر (۲۸) نېټې وفات شو. شهداء صالحين کې په اعزازي توگه خاورو ته وسپارل شو (۱) محمد نادر خان د خپلو څلورو وروڼو ترڅنگ (شاولي خان، شاه محمود خان، محمد عزيز خان، محمد هاشم خان، وزير صاحب پنځم ورور گانه او پاچا اعلان کړی و، چې د وزير صاحب له حکمه سرغړونه داسې ده لکه زما له حکمه سرغړونه او د وزير صاحب، چې منی او عزت يې کوئ لکه چې زما حکم منی او عزت مې کوئ.

يوه ورځ نادر خان وزير صاحب ته وويل: مانه څه وغواړه! وزير صاحب وويل: زما سوال دروند دی. پاچا وويل: خبر دی کونښن به وکړم که زما اوږې يې يوسي. ده ورته وويل: زه درنه په افغانستان کې پښتو غواړم. نادر خان وويل: اختيار مې درکړ. د دې کار لپاره، چې څومره لگښت کيږي د دولت پر سر او ذمه دی. وزير صاحب د کابل د ټولو سرکاري ادارو سرليکني پښتو کړې، په لارو او کوڅو يې د پښتو کتبي ولگولې، شاعران او اديبان يې وروزل، مالي مرستې يې ورسره وکړې. هغه ورځپانې، چې پښتو په کې نه وه پښتو يې په کې ورزياته کړه. "طلوع افغان" خو يې بېخي پښتو کړ.

د ځينو ځايو نومونه يې په پښتو کړل. لکه "سبزوار" شيندل شو. چاردهي څلورکلی شو، باريکاب، نری اوبه، پيش بلک = تېرگي، بونده کره = شولگره، کوټه سنگي = ميرويس ميدان شو،

ده بالا = هسکه مېنه شوه، سياه چوب ته يې د تورلرگي نوم ورکړ، چهل گزي ته يې خلويښت گزي، سرشاهي ته يې شاهيکوټ، لاگرجوى ته يې خوارلښتى او داسې نور نومونه کېښودل.

پوهاند رښتين وايي: که دوزيرصاحب وس رسېدلى دټول افغانستان دخلکو نومونه يې هم پښتو کول.

د ده ډريور، چې شېرنومېده، ده ورته زمري وايه. همدا محمدگل خان و، چې د پښتو د ودې لپاره يې يو زبردست تحريک وچلولو او داسې وخت راغى، چې پارسي ژبو هم په پښتو عريضې ليکلې. په اخبارو او راډيو کې هم پښتو زياته شوه او پښتو ټولنه رامنځته شوه.

وزير محمدگل خان په خپل کلي گلایي کې د نوروز خان زرگر خور کړې وه، د ده نارينه اولاد نه و يوه لور يې شته چې (امينه) نومېږي او د لرې پښتونخوا د شېکرد ډېرۍ کې د مهاجرت ژوند تيروي. امينه د غلام حسن خان مرچه خېل مومند پر خوى صالح محمد خان واده شوې وه، خو دوه کال وروسته هغه وفات شو او د هغه مشر ورور شېراحمد خان ته په نکاح شوه. له شېراحمد خان څخه يې خلور زامن (اکمل خان، قاسم خان، اجمل خان او اباسين) پيدا شوي دي.

د وزيرصاحب يو ورور عبدالکريم خان په حيات اباد کې اوسېږي، چې پخوا د پېښور ښار د گنج د قاضي خېلو په کوڅه

کې او سپدو، چې تحصیل درې ته نژدې والی لري. عبدالکریم خان له وزیر صاحب څخه کشر دی. په ۱۹۱۶م کال پیدا شوی دی. څلور لوڼې او یو ځوی لري. ځوی یې محمد پتنگ نومېده د څلوېښتو کالو او نهه میاشتو په عمر د زړه د ناروغۍ له لامله کابل کې وفات شو او وزیر صاحب دی د ځوی پر نوم ساتلو، چې د وزیر صاحب زیات ناچاپ اثار یې ځان سره د چاپ پر هیلې ساتلي وه. د پتنگ له مرگه وروسته د بابا د اثارو پته د هیچا سره هم نشته او ورک شوي دي.

دا څومره عجیبه خبره ده، چې وزیر صاحب د دومره سترو دندو په ترسره کولو بیا هم د کابل دیوه معلم، چې محمد نبي نومېده دهغه په کور کې د کرایه ورکوونکي په توگه ژوند کړی، خو سردار محمد داود او سردار محمد نعیم یې په جنازه کې گډون کړی دی. (۱)

۱۳- مزار شریف کې روسانو په سرحد کې نظامي عملیات وکړل وزیر صاحب د روسیې قونصل راوغوښت او ورته یې وویل: که څلیریشته گړیو کې خپل عسکر له سرحده لرې نه کړئ مونږ هم نظامي عملیات کوو. په دې خبرو کې وزیر صاحب له جیبه یو کاغذ راووېست قونصل ته یې وښود چې تاسې دومره الوتکې، دومره ټانکونه دومره توپونه لرئ ستاسې عسکر دومره دي، په یوه شپه او ورځ کې دومره سوقیات کولای شئ. ما هم ددغو قوتونو په انډول خپل ترتیبات نیولي

دي او د جگړې پلان لرو، زه یو جنرال یم.

۱۴- ده په میوند کې د میوند د شهیدانو د قبرونو د احترام دمنې او یادونې په لړ کې ددې شهیدانو یوه مقبره جوړه کړه. دا هغه میدان و، چې دملالی- یوې ټپې په دوه یم افغان انګلیسي جنگ کې پر زلمو داسې جذبې راوسته، چې پر انګرېزانو یې ناتار جوړ کړ او (۱۸۸۰) د جولای پر یویشتمې نېټې په دې جنگ کې له دولس زره انګریزي سپاهیانو څخه یواځې ۲۵۱ ژوندي پاتې شول او هغه ټپه دا وه، چې:

که په میوند کې شهید نه شوې

خدا یرو لالیه بې ننگۍ ته دې ساتینه

۱۵- د پښتو پنځه ستوري یې وروزل (عبدالحی حبیبی، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالروف بېنوا صدیق الله ربښتین).

۱۶- شمال ته د محمد گل خان مومند بابا لخوا د پښتنو د لېږدونې د کړنو او اعتراضونو حکمتونه د فدا محمد فایض داسې بنودلې دي:

۱- اقتصادي حکمت:

محمد گل خان ته د خپلو دندو په اجرا کولو کې د هېواد له ختیځ او لویديځ، له شماله تر جنوبه حالات ښه معلوم شوي وه او داهیلې یې لرله، چې هېوادوال یې سوکاله او هېواد یې ودان او ښېرازه شي؛ نو دې برخه کې څو ټکي وضاحت غواړي:

الف - دا تاثر، چې پښتانه په لومړي ځل وزیر بابا په ژبني او قوي ملحوظاتو شمال ته بیولي دي، سمه خبره نه ده، بلکې پښتانه تر دې د مخه هم په شمال کې اوسیدلي وه، چې د نادر افشار په وخت کې د نظامي خدمت په مقابل کې یې لیرېد پېل شوی و او په زرگونو کورنۍ په شمال او شمال لویديځو ولایتونو کې استوګنې شوې وې؛ نو، ځکه ددوی داستوګنو ځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري (۱).

ب - کله، چې وزیر صاحب پښتانه د هېواد له نورو سیمو شمال ته لېږدول دهغه ځای زیاتره برخې ځنگلونه او شاړې دښتې وې، گ چې په دغو ځنگلونو کې به زیاتره ځناور او سپدل او دا متل و، چې "که مرگ غواړې کنډز ته لاړ شه". د دې واقعیت ډېره بڼه عکاسي کوي؛ نو شمال ته لېږدول شویو پښتنو دغه شاړې ځمکې او ځنگلونه اباد کړل او د افغانستان شمال دې حالت ته ورسېد، چې شمال ته د افغانستان د غلې کندو وویل شو.

ج - داسې بېلگه نه شته، چې محمد گل خان مومند بابا د چا شخصي ځمکه اخستې وي او کوم پښتون ته یې ورکړې وي نو دهندو کش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې او ځمکې ځنگلونه کېدل، اوبه بېکاره بهېدلې کرکيله للمي وه او د ځمکې ابادول یې په وس نه وه، چې ټوله وکړي او حاصل

ترې واخلي. د افغانستان په نورو ځينو سيمو کې، چې نفوس ډېر و ځمکوپې د غلو دانو اړتيا نه شوه پوره کولای. کرنيزې ځمکې نه وي، گ چې کرل شوې وای د سيمې خلک اړ شوي وه، چې د مزدورۍ لپاره هندوستان ته لاړ شي. غنم او جوار له هندوستانه راوړي؛ نو محمد گل خان دغه بې ځمکې خلک او کوچيان په متونو او زاريو راوبلل او دهندو کش په شمال کې يې ورته دولتي ځمکې ووبشلي او بې کښته ځمکې يې په دې توگه د کښت وړکړې او د هېواد بېکاره بشري منابع يې په کار واچولې، د نورو له مزدوريو يې راوگرځول او دخپل ملک په ودانولو يې اخته کړل، دخپل ملک حاصلات يې زيات کړل او وږې سيمې يې پرې مړې کړې. دغه راز مومند بابا د قره قل د پوستکو انحصار د افرادو له لاسه وويسته، د سيمې خلک يې تجارت ته تشويق کړل، د رښتيا او يووالي په نومونو يې په مزار شريف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل، چې وروسته د ښو پانگو څښتنان شول.

۲_ سياسي او نظامي حکمت:

د هندو کش شمال ته د پښتنو په لېږدولو کې د وزير صاحب سياسي او نظامي هدف دا و، چې که خدای ناخواسته روسان زمونږ د هېواد په باب ناوړه نيت وکړي، همدا خلک به د هېواد دفاع کوي. لکه، چې همداسې وشول. کله، چې روس له امو خوا سيمې لاندې کړې او د هند سمندر ته د رسېدو نيت يې

درلود؛ نو پر لارې يې افغانستان ته هم نيت بد و. لکه، چې د امير عبدالرحمن خان په وخت کې يې پنځده له افغان خاورې لاندې کړه، دا د روسانو د بد نيت لومړنی گام و. کله، چې روسانو په ۱۳۵۸ل کال پر افغانستان پوځي يرغل وکړ، د هېواد په گوټ گوټ کې ورسره ملي جهاد پېل شو؛ نو په شمال کې پرتو پښتنو لويې پوځي جبهې جوړې کړې، چې قوماندان جمعه خان همدرد، قوماندان بشير خان بغلانی، انجنير محمد عمر سليمان خېل، چې اوس د کندز والي دی، قوماندان محمد عارف خان، چې په پېښور کې ووژل شو او نور د بېلگې په توگه يادولی شو، چې شمال کې پراته نورو قومونو سره يې اوږه په اوږه مېړانه وښوده او د وزير محمد گل خان د لاس کېښودل شويو نيالگيو ثمره څرگنده شوه.

۳_ د افغانستان د قومونو ترمنځ د ملي وحدت د پياوړتيا حکمت:

د هندوکش شمال ته د پښتنو لېږدونه کې بل عمده حکمت د ملي وحدت پياوړتيا وه. لکه، چې مو وليدل پښتنو ازبکو، تاجکو، ترکمنو، هزاره و، ايماقو او نورو د وروړنو په څېر ژوند وکړ، د وروړنو په څېر يې راشته درشه او مړی ژوندی ټينگ کړ او د هېواد دفاع يې په گډه وکړه، خو روسانو...

د وزير محمد گل خان ځينی څرگندونې :

د وزیر محمد گل خان زیاتي څرگندونې د پښتو ژبې دودې، سیاسي تعمیم او پراختیا په برخه کې وې، چې ځینې یې په متسقیم ډول او ځینې یې پر ضمني توگې لاندې وړاندې کوو :
۱_ د افغانستان د وگړیو د ۱۳۳۴ل هـ کال لویه جرگه کې، چې وزیر محمد گل خان د پاچا نائب رئیس وټاکل شو، نو خپله عالمانه وینایې جرگې ته واوروله او بیا د جرگې د غړیو سره غرمه نارۍ ته گډ کښیناستو، نو وزیر محمد گل خان او سردار محمد داود په یوه پېنډه کې او مرحوم سردار محمد نعیم د هغو څنگ ته په بله پېنډه کې کښاست.

سردار نعیم ښېښي گیلان را پورته کړ، وزیر محمد گل خان ته یې وویل : این ظرف ابخوری را در پشتو چه مینامند؟ محمد گل خان ورته وویل : دغه ښېښي

(اوبلونې) انگرېزانو جوړ کړی دی، نو په انگرېزۍ کې ښېښې ته گلاس وایي، پښتانه یې هم گیلان بولي، خو که اوبلونې، کلال له خټې جوړ کړی وي، هغه ته کټوری وایي. سردار : این کلمات کاملاً نامانوس استند به خیالم که جام مینامند بابا : پښتو او پارسي دواړه اریایي خویندې ژبې دي. جام په دواړو کې یادېږي خو کنډول او کټورې ځانگړي پښتو نومونه دي. که تاسې ته ناپېژاندل شوي، او نا اشنا وي تاسې په ملي ژبه پښتو خبرې نه کوئ، که د کابل په ښار کې وگرځئ ټول پښتانه پرې پوهېږي، سردار : چه فرق می‌کند، زبان وسیله مفاهمه است.

محمد گل خان: ډېر فرق کوي، که تاسې پښتو د ځينو نورو ژبو سره د صرف او نحو، ادبي علومو او فنونو له مخې پرتله کړئ پښتو ډېره شتمنه ده، او افهام او تفهيم پرې په ښه ډول کېدلای شي، له بلې خوا پښتو او پښتنواله زموږ ملي فرهنگ دی.

سردار: شما بسيار سخت ميگيريد: محمد گل خان: خوزه خپله ژبه پالم، او روزم، نو کوږ ژبې راباندې د تعصب تور لگوي، که دا تعصب وی، هر څوک خپلې ژبې ته چو پر کوي، نو سردار محمد داود خپل ورور سردار محمد نعيم ته وويل: دا بې ځايه خبرې بس کړه.

۲_ د ټاکنې په برخه کې وايي: پښتو د سمو مشرانو مننه ده، او پښتو د ځايينو مشرانو رتنه ده، خلاصی او نجات په پښتو کې دی.

۳_ د اتفاق په برخه کې يې ويلي دي: "که پښتو وه، زه به تا درنوم، ته به ما درنوې، که پښتو نه وي، ته به مادگې، زه به تا دگم، ته به ماسپکوې، زه به تاسپکوم. دواړه به سره دگلي شوو، دواړه به سره سپک شوو، گټه مو څه وکړه؟"

۴_ وزير محمد گل مومند: ټولنيز پيوستون او نظم راوستلو لپاره داسي ويلي دي.

"پښتو د مظلوم حمايه ده، په نيمه شپه کې د غږ سره سم د پېښې ځای ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او ځاين پسې

چيغه وېستل او نيول بيا يې وژل پښتو ده، پښتو صداقت دی.
 ۵_ محمد گل مومند د د کلتور په ساتلو کې فرمايلي دي "که
 پښتون په خپل کاله کې نه وي او نژدې خپل هم ونه لري، د هغه
 د مال او ناموس ساتنه، د کاله خدمت يې حتی، چې د کاله
 لگښت (مخارج) يې پر کليوالو او ګاونډيانو دي، پښتو
 همدغسې معامله د هر چا په حق کې لازمه کړې ده، چې د
 پښتنو په سيمه کښکې پروت وي، که څه هم پښتون نه وي او
 بل څوک وي.

۶_ مومند محمد گل خان بابا تل د ناخوالو او اداري فساد سره
 مخالف و، او داسې به يې ويل:
 "پښتانه په پښتو ولاړي دي، که پښتو نه وي، پښتانه
 خوارېږي، پرځيږي، سټه يې خپړي او ورکېږي"
 ۷_ د خپل وخت د حکمرانانو د سر ټکونې او پښتو ته د غوږ نه
 گڼلو د حق نه ورکولو په اړوند د خپلې يوې ليکنې په پاڼې کې
 داسې ليکلی دی.

"درستي پېښکولې (ټول مصيبتونه) د بې پښتوگۍ والي له
 کبله رارسېږي، او نورې لانجې به له همدغې لارې نه را پېښې
 شي. حکومت د بې پښتوگۍ له لاسه بې پته، خوار، زار، او
 ورک دی، ټول د بې پښتوگۍ په اور سوي يوو، د بې پښتوگۍ
 پر اور سوځو، د بې پښتوگۍ پر اور کړېږو، د بې پښتوگۍ پر
 اور وريټېږو. ښايې د بې پښتوگۍ له لاسه وژاړو، د بې

پښتو گۍ له لاسه کوي او سوړې ووهو".

۸- يوه ورځ اعلحضرت محمد ظاهر شاه سمنگانو.

کې پر پارسي او محمد گل خان ورسره پر پښتو خبرې کولې او اعلحضرت ورته وويل: زه پر پښتو پوهېږم، خو ويلې يې نه شم.

دوی ورته په ځواب کې وويل: صاحبه! زه هم پر فارسي پوهېږم، خو ويلاي يې نه شم.^۱

وزير محمد گل خان نه له هرڅه درنه او خوږه پښتوو، دهغه منشور د پښتوو، ناسته پاسته يې د درنو پښتنو وه، پښتو بي دوا گڼله، پښتو بي شفا او حيا گڼله، دهغه په خيال پښتو کې تگي او خيانت نشته، پښتو د صداقت، عفت، عصمت، عظمت او غيرت نوم دی هغه په خپل دفتر کې غټ ليکلي وه:

"بن اگليو! پښتو وواياست"

که په قندهار کې و، که په سمنگانو کې و، که په مزار شريف کې و، همدا حکم يې کړی و،

ده ويل: که په افغانستان کې ژوند کوي: پښتو به ليکي، پښتو به وايي او بس: نو که څوک دا تعصب بولي بيا، خود هرې ژبې والا د تعصب په خټو کې نسبتي دي، ځکه چې هر ليکوال او شاعر او هنرمند د خپلې ژبې دودې او برتگ خبرې

۱. هميش خليل (د مومند بابا ياد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز (۸۳۸۲)، ل

کال، پېښور چاپ ۲۰ مخ.

کوي او خوبونه ويني، ځکه نو، يواځې وزير صاحب ولې گرميرې، هغه پښتون د پښتو حق پر ځان ومنلو، پښتو د هغه د مور ژبه وه، هغه د زور خاوند و، هغه ليدل، چې افغانستان باندې لږ تر لږه شپيته فيصده پښتون پروت دی، او پاتې څلويښت فيصده باندې ازبک، ترکمن، تاجک، هزاره، بلوڅ او نور پراته دي. پښتو د پښتون حق دی اوس که څوک خپل قوم د حق غوښتنې لپاره را بيدار وي، ولې ورته بل د تعصب نوم او رنگ ورکوي نو دوي ته به ددوي انصاف ووايو که کينه او تعصب؟

د وزير محمد گل خان ويناوې پر لورې، منځنۍ او ټيټو پورېو يوراز اغېز لرلی دی.

يوه ورځ، چې د افغانستان د صدر اعظم شاه محمود خان غازي د اهتمام د جلالکوټ په بادشاهي باغ کې درنه عمومي جرگه جوړه شوې وه، د کابل د شور بازار نورالمشايع حضرت صاحب هم موجود و، د صدر اعظم له خوا رييس تنظيمه عبدالاحد خان ملکيار ددغې جرگې ميلمه پال و، کله چې وزير محمد گل خان مومند بابا پورته شو او وينا يې پېل کړه، د افغانستان په تاريخي، عنعنوي، روداياتو د هغه وخت پر حالاتو او ددې درنې خاورې پر عظمت او لوړتيا يې داسي څپانده او هڅانده او پراخه وينا وکړه، چې ټول حاضرین ورته حيران پاتې شول، او صدر اعظم ورته پر ځانگړي انداز کې د

لاس پر اشاري وزير صاحب د خان پر لوري متوجه کړي، وزير صاحب شکي شو او دخپلو خبرو اندازيې د نرمښت لوري ته راستون کړي.

۹- وزير محمد گل خان ويل :

"دا، چې زيات دولت سره لاس وس کوم، ستره غوښتنه مې په کې داده، چې پښتانه په کې يو ځای ته ورسوم".

۱۰- سردار نعيم په مسکا له محمد گل خان مومند بابا پوښتل چې: وزير صاحب! "مردم ميگويد که شما رباب را شرنگ سوتی ميگوئيد." وزير صاحب په پښتو ورته لگيا شو :

دا ما پسې افترا ده، دا دروغ دي او دا ډېره چټی خبره ده او ويې ويل: رباب د پښتنو د حجرو او ډېرو ډېرو زوړ تاريخي او روايتي تنگ ټکور يوه برخه ده، او مونږ دي ته رباب وايو. دا د نورو درواغ دي، په دې وخت کښکې سردار نعيم خان مسکې مسکې کېده او وي ويل: مردم ميگويد که شما اسمان را پاس پاس ميگوئيد" بيا ورته وزير صاحب وويل: دا هم درواغ او افترا ده اوزه اسمان ته اسمان او هسکمن وایم، پاس پاس هيڅ معنی نه لري.

۱۱- وزير محمد گل خان له خولی ويل شوي دي چې زه جنرال وم او د امان الله خان پاچا هي وه، سهار مې نظامي کالي واغوستل، د کار پر لوري رواندېدل، چې له باندې کوڅې مې دغه غبر واورېد:

" او افغان خړ ادم شو " ما ور خلاص کړ ! او هغه سړي ته مې وويل : کا کا يو بل خړ دلته دی ، هغه چې زه د جنرالۍ په کاليو کې وليدم ، وي ويل : نه خير شما نور چشم و بادار ما هستيد " ما وويل : نه داسې نه کېږي ، که هغه خړ دی ، زه هم خړ یم ، مونږ بېل نه يو . بيا مې ځان سره وويل : دا خيرن پښتون ، دا پمن پښتون ، دا زما پښتون دی . زه گنهار یم ، چې خپل پښتون ته مې څه نه دي کړي . له دې وروسته مې هوډ وکړ ، چې زه د پښتانه لپاره کار کوم ، نو څه ، چې مې وس و هغه مې کول . دا دومره امپراتوری او پېړۍ پېړۍ پادشاهی خو پښتون سړی نه شو .

۱۲ - وزير صاحب ويلي دي : د ولس بېلوالی او کرکه پر پښتو ور کېږي ځکه ، چې (اتفاق) او يووالی پر پښتو راځي ، پښتو ده ، چې له پښتنو يو پور ، يوه کورنۍ ، يو ټبر ، يوه کورمه ، يو کهول او يو ولس جوړ وي .

۱۳ - محمد گل خان ویلی : که پښتو وه ، زه به ستا پر شتوالی خوښ یم ، ته به زما پر شتوالی خوښ یې . که پښتو نه وه ، ته به زما ورکه غواړې ، زه به ستا ورکه غواړم ، يو له بله سره به گورو ، چې خدای (ج) څه کوي

۱۴ - پښتو خورا گران امانت دی ، چې له نیکونو راپاتې ده .

۱. حداد فرهاد قدرت الله (د مومند بابا یاد) د ساپي د پښتو خپرونو او پراختیا مرکز ۱۳۸۳ هـ ش کال پېښور چاپ ۲۷ مخ.

زمونږ د نیکونو وصیت دی، چې باید دغه امانت د درست ولس د گټې لپاره یې له خیانته خپلو زامنو، لمسو، کړوسو، پردو، او د هغو نه وروستو ته پرله پسې ورو رسوو او روغه یې ورو سپارو.

۱۵- پښتو د پښتنو د بري او لوړوالي ضامنه ده، پښتو د پښتنو د لوړوالي وسیله ده، د پښتو او پښتونوالي وده پر پښتو کېدلای شي او د ژوندا نه خوند بر پښتو اخستل کېږي.

۱۶- پښتو د پښتنو په ولس او ټولنه کې لکه روح په کالبد کې دی، لکه څنگه، چې په کالبد کې روح نه وي، کالبد خوشې شی دی، همدغسې که د پښتنو په ټولنه کې پښتو نه وي، نو د پښتنو ټولنه به خوشې شی وي، بلکې لکه چې روح له کالبد نه بېل شي خورا ښایسته وجود خراب، بې ډوله او ترېمن گرځي، چې څوک ورته کتلی او ورنږدې کیدای نه شی او هر څوک ترېنه تښتي، همدغسې که د پښتنو نه پښتو لاړه، نو د پښتنو ټولنه به هم بېدو هماغسې شي خدای (ج) مو دې تنې (ترینه) ساتی.

۱۷- کله، چې انگریزانو د افغانستان په کورنیو

چارو کې ښکاره - لاس وهنه او مداخله پېل کړه

د افغانستان د څارنې لپاره یې (محمد گل خان مومند بابا) وټاکل شو. انگریزانو د ننگرهار په بېلابېلا سیمو کې پر الوتکو الوزولو هم صرفه ونه کړه، مومند بابا دغه عمل وغندلو او انگریزانو ته یې پر دې عمل زبردست احتجاج وکړو، او د

احتجاج پایلی یې ټولو هېوادونو ته ولېږلې ده لیکلی چې :

"ټولو هېوادونو او حکومتونو ته دې څرگنده وي، هغه چا، چې افغانستان سره معاهدې کړي دي که سیاسي دي، که اقتصادي او که د دوستۍ دي، د امان الله خان په وخت کې شوي دي، افغانستان به ددې ټولو احترام کوي او مني به یې. په افغانستان کېني روان انتشار یا انارشي به پر هغې هیڅ ناوړه اغېزه نه کوي، او دا ټولې معاهدې به د اعتبار وړ بولي، د دغو معاهدو د اعتبار او اعتماد په باره کې مونږه ټولو هېوادونو ته یقین کولو ډاډ ورکوو، که د سقاو ځوی یا امان الله یا علي احمد یا بل څوک داسې لوظنامې یا معاهدې وکړي، چې د افغانستان استحکام ورسره په خطر کې پریوځي، نو د افغانستان حکومت به هغه هیڅکله هم ونه مني او پر خپل ټول قوت او صلاحیت به ددې د باطلولو لپاره اقدامات کوي او هېڅ داسې عمل ته به اجازه ورنه کړي، چې د دوی ملي حاکمیت او سیای خپلواکي په خطر کې واچوي."

۱۸_ وزیر صاحب پښتو ته څنگه لوری را وگرځولو ؟

"د پښتو ژبې د لیار یا صرف او نحی په مقدمه کې یې لېکلي دي : پر ما د ورکوټوالي عمر د پښتو په محتواکې نه دی تېر شوی، له خپلوانونه لیري د کابل په ښار کې لوی شوم، له

۱. انشاء ډاکټر میا سهیل _ د مومند بابا یاد، د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز د

۱۳۸۳ ل کال چاپ ۱۲۸ مخ.

عزیزانو سره مې څه هم ارتباط شلېدلې نه دی، خو ډېر ټینگ هم نه دی.

هوکې: پښتو مې زده وه، خو لږه مې ویلې شوه، خو د لږو ویلو له لامله کرکیچوده او وه، ولې وروسته په لوي والي کې چې پرې پوه شوم، د پښتنو عزیزانو سره مې لار مینده کړه، پښتو ته مې مخ کړ او څه معلومات مې په کې ډېر کړل، خصوصاً د گرانو عزیزانو او غښتلیو شینوارو پیغواره را وینس کړم.

۱۹- وړاندې وروسته شاو خوا ټول ښه او بد، گټه او تاوان، هر څه په پښتو راڅرگند کړي، پښتو ده چې ننگیالي نیکونه راپېژني او هغوی ته مو رسوي، پښتو به وي، چې زموږ لمسي، کړوسي کودي او پردي او دهغوی نه وروستني به له موږ سره را ښلوي، د پښتونوالي اثبات به سره کېږي د دغه لپاره چې اوسنی او روستني پښتانه ځانونه خپلو نیکونو ته ورسوي او ثابت کړي، چې دوی پر رښتیا د هغوی رښتیاني لمسي دي. ښایې چې د صرف د اشقاق د اصولو په شان لفظي او معنوي بشپړ مناسبت په مینځ کې موجود وي او دغه مناسبت به له کوم تغیر او خلله ټینگ وساتل شي، که نه په تشو دعاگانو او خوشي خبرو او پر پرونه څوک پښتون کېدای شي او نه څوک پښتون گنلای او منلای شي.

۲۰- پښتو زده کړئ، پښتو نورو ته ورزده کړئ، پر پښتو خبرې وکړئ، له نورو سره پښتو وویاست، او له پښتو ویلو

سره يې روږدي کړئ، دا د افسوس خبره ده چې که په غونډه کې ټول ناست پښتانه وي او يو کس راکې د اسې وي، چې پښتو نه شی ويلای او په بله ژبه کې پرې نو ټول ناست کسان د يو کس لپاره پښتو پرېږدي، خو يو کس د ټولو لپاره ځان ته نه مجبور وي چې پر پښتو خبري وکړي، تاسې هڅه وکړي چې دغه شان کسانو ته پښتو ورزده کړي، او پر پښتو ويلو يې روږدي کړئ، پښتو رسمي دفترونو ته ور دننه کړئ، پر پښتو ژبې ليکل او لوستل وکړئ، ليکونه، غونډتليکونه او وړاندیزونه پر پښتو ژبې کوي. پښتو ژبې او پارسي ژبي سره يو ځاي ناسته ولاړه کوئ، چې هغوي پښتو او تاسې پارسي پوره زده کړئ، که تاسې ځان ورسوئ، زده کړې هم خلاصې کړئ، نو پر پښتو ژبه کتابونه وليکئ، پښتو ژبه علمي کړئ، او د علم ژبه ترې جوړه کړئ، چې هر څوک ځان مجبور کړي د خپلو معلوماتو د زياتولو لپاره د پښتو کتابونه واخلي، ويې لولي او ځان پرې پوه کړي، پر دې توگه يې ټول به پښتو زده کړي، او دا خبره به له مغزو ووځي، چې پښتو ژبه گرانه ده.

۲۱_ پښتانه پر پښتو چلېدلي وه (ول)، او پر پښتو به وچلېږي. پښتانه پر پښتو پېژاندل کېدل، پر پښتو به پېژندل کېږي او پر پښتو به وپېژندلای شي.

۲۲_ پښتو معنا ده، پښتو وعده ده، پښتو اثبات دی، پښتو پايله ده، پښتو محکمه ده، پښتو قانون دی، پښتو پرېکړه)

فیصله) ده، پښتو ضابطه ده، پښتو نظام دی، پښتو انتظام دی، پښتو سسبالونه ده، امنیت په پښتو کې دی خواخوږي په پښتو کې ده

عدالت په پښتو کې دی، پښتو نیاو (انصاف) دی، او مساوات په پښتو کې دی.

په پښتو کې هغه رښتینې دیمواکړسي ده، چې ټګي، چل ول، افراط او تفریط په کې نشته، ظلم او استبداد پر پښتو ورکېږي.

۲۳_ پښتو په حق درېدل دي، پښتو کې ناروا نشته او ناروا پښتو نه د. پښتو صبر دی، پښتو حوصله ده، پښتو زغم (تحمل) دی، پښتو کار کول دي، او پښتو هاند او کوښښ دی. پښتو زیار ویستل دي، زیار کښل په پښتو کې یو صفت دی، چې دوي پرې سر لوړي کوي، او پښتانه پرې ساتل کېږي. لټي، بیکاري، نازولتوب بې پښتوګي ده.

۲۴_ د پښتو رنگ پر پښتو ښه کېږي، پښتو د پښتنو د زلمو ښکلا او د پیغلو ښایست دی، پښتو د پښتنو ګانه ده، پښتو د پښتنو د نارینه وو پګړی او د ښځو ټیکری او پرونی دی. پښتو د پښتنو د ښځو ستر دی، پښتو د پښتانه د ناموس ساتنه پر هر پښتانه لا زمه ګرځولې ده، پښتانه د پښتانه د ناموس په ساتنه کې پر سر او مال ولاړ دي.

۲۵_ پښتو د پښتنو هغه مهم وسله ده، چې په هر ډګر کې یې

دوی بریالي کړي او هېڅ یوه وسله ورسره مقابله نشي کولای، پښتو لوړ همت دی، پښتو ننگ دی، پښتو غیرت دی، پښتو صمیمیت دی، پښتو جرات دی، پښتو اراده ده، پښتو هوډ او عزم دی. پښتو قانون دی، په پښتو کې درواغ نشته، په پښتو کې غیبت نشته، په پښتو کې وعده خلافي نشته، په پښتو کې چټیات ویل نشته، په پښتو کې خلکو سره بد سلوکښي نشته.

۲۲- هر کار باید پر پښتو، خود اسلام په چوکاټ کې دې تر سره شي.

۲۷- پښتو ته په ښه نظر نه کتل په حقیقت کې د پښتون را پارول دي او که پښتو خدای (ج) مه کړه له نظره وغورځول شی، ټول ملت ته به خطر متوجی شی.

۲۸- پښتو پښتنو ته امر کوي، چې کار وکړي، زیار وکارې. پښتو پښتانه ته اجازه نه ورکوي چې: بې ځایه او بې دوده لگښتونه وکړي.

پښتو پښتانه سړي ته اجازه نه ورکوي، چې د ځان گټې لپاره بل چاته تاوان ور ورسوي، یا خیانت وکړي، بلکې پښتو غواړي، چې پښتون سړي د نورو پښتنو او مسلمانانو د گټې لپاره د ځان تاوان وکړي او پرې خوښ هم وي. پښتانه به دې خبره ایمان لري، چې گټه او تاوان عزت او ذلت هر څه د خدای (ج) په لاس کې دي، پرته دده له ارادې هیڅ نه شي کولای، نو ځکه پښتو کې ویره نه شته او پښتانه نه وېرېږي.

۲۹۔ پښتو سمه عقیده ده، پښتو ایمانداري ده، پښتو پر مسلمانۍ ننگېدل دي او پښتو سعادت ته ورغلي سمه، سيخه لاره ده.

۳۰۔ پښتانه د ژوندانه درستې گرانی یواځې پر پښتو زغملي، له سره اړولي او له ځانه لیرې کولای شي، پښتو متانت، ثبات او استقامت دی.

۳۱۔ پښتو پر پښتنو درېدل، سر او مال ترینه جارول دي. پښتو د پښتنو د ژوند و ساه او د مړو کفن دی.

وزیر محمد گل خان

لنډۍ کی پښتو او پښتونواله

د وزیر محمد گل خان شاعري:

وزیر محمد گل خان په یوه مشاعره کې لاندې شعر ویلی دی او
د کابل مجلې په ۱۱-۱۲ گڼې کال ۱۳۲۷ ل. ه کې خپور کړی
دی.

پښتو مین په تا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
هرکله به دې ستایم که وم که نه وم که نه وم نه وم
پښتو د بنې چونۍ یم شور به کومه پښتنو ته
تل دوی ته په وینا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
د رب مخ مې دروړی پښتنو پښتو کړی ټینگه
زه تا ته په ژړا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
د روغ مې هېڅ زده نه دي هم ټگي نه شم کولای
پښتون یم په رښتیا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
خبره د زلمو ده چې پښتو ته ځان تکره کړي
زه زوړ یم او بوډا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
غلیمه ورځ به راشي چې له تا سره گټل شي
خرگنده درته وایم که وم که نه وم که نه وم نه وم
لیلا د مجنون نه کړم زه به وینځه ستا په مخ کې
مجنون د ستا لیلی یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
نړۍ ټولې بنایستې به له پښتو خپلې نه ځار کړم
تر مړینې به همدا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم

پښتو کوکیانه ښه ده په همدې درست گلستان کې
 د دغه ښې بڼې یې که وم که نه وم که نه وم
 که نه وه پښتونواله او اعمال اسلامي را کې
 پیرنگ د اروپا یې که وم که نه وم که نه وم
 که خوشې کړم پښتو یې پښتوگي کړم زه نن غوره
 نو خوشې به بېرا یې که وم که نه وم که نه وم
 که خوږ ژوندون مې پلورم او ځان وژنم بل لپاره
 نو پوهې کې سندا یې که وم که نه وم که نه وم
 په خټه سپین پښتون یې محمدگل د قام خادم یې
 له سټی نه اریا یې که وم که نه وم که نه وم

د ارواښاد د شعر بېلگه :

پلار نیکه مې پښانه وه یې پښتون
 زمری یې، زمرزی یې او زمربون
 زه پښتون یې ښکاره یې لکه لمر
 و غلیم ته تل ولاړ یې لکه غر
 ماته ورځ د نندارې ده ورځ د جنگ
 ورته درومم په اتني او په غورځنگ
 د غورځي غېږونه زما لکه تنه
 برېښېده د توري زما لکه برېښنا
 د زمري غوندي غورځي کړمه غمېږم

لوړو غرو، نه لکه توی غونډې بهېږم
پر غلیم باندې چې راشي زما وار
د اسمان تندر به وي زما گذار

زه پښتون یمه پښتو باندې څرگند
که دا نه وي زه به یمه خوشې شنه
پاتې شوې مې له پلاره ده پښتو
ده پښتو او پښتونواله د هغو
پښتو زده کړه ده د علم او کمال
پښتونواله ده ښه توره او ښه ډال
ښه خویونه دیانت موده پښتو
ښه دودونه او ادب د پښتو
پښتونواله پښتانه هوسوي
پښتونواله پښتانه به لوړوي
په پښتو باندې وطن دی گڼل شوی
په پښتو باندې وطن دی ساتل شوی
هم به بیا وي په پښتو باندې گڼل
هم به بیا وي په پښتو باندې ساتل
پښتو کړمه پښتو وایمه زه تل
ده پښتو زما لالی نه لرم بل

سر او مال مې دواړه جار دي له پښتو
ژوند او مړینه مې نثار دي له پښتو
پښتانه که د پښتو په لاره ځي
دا نړۍ او هانړۍ کې دي خوندي
پښتانه او پښتونواله دې وي تل
له پخوانه یو په لس او یو په سل

تقریر:

وزیر صاحب یو شعله ور مقرر هم و، د هغه تقریر به د ولس د
سوچ سره برابر و. هغه د خپل قام د زړه د راز نه ځان خبرولو، په
خپلو تقریرو کې به یې هغه څه ویل چې د افغانستان ولس
غوښتل، که دهغه تقریرونه راټول کړای شي، د نوي نسل لپاره
به د رڼا ډیوې او د منار حیثیت ولري.

په ۱۹۵۵م کال د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه په لاس د لویې
جرگې تشکیل وشو او دې په کې نایب رییس وټاکل شو. په
۱۳۳۴ ل. ه. کال چې دغه جرگه د اعلیحضرت له خوا پرانستل
شوه، محمد داود خان صدراعظم و او د نورو جلسو لپاره وزیر
محمد گل خان نایب سالار وټاکل شو.

د لویې جرگې اوله جلسه کې چې د نایب رییس له خوا پیل
کېږي. د بهرنیو هېوادونو سفیران هم په کې گډون کولای شي
او د سامعینو حیثیت لري او د نایب رییس وینا پسې ټول

سفیران او هر هغه څوک چې رسماً د لویې جرگې رکنیت نه لري، له تالاره وځي نو په هغه وخت کې چې سفیران حاضر وه نایب رییس د خبرو په ترڅ کې وویل:

افغانستان مستقل مملکت او مسلمان ملت دی، افغانان صلح دوست، اعتدال پسند، د حق او عدالت پلویان دي، د الجزایر یادونه یې وکړه او د فرانسې سفیر ورته متوجه و او د لویې جرگې هرې غونډې کې یې د پښتون په توره او بده ورځ خبرې کولې، عبدالمجید د معارف وزیر به همېشه د پښتو ژبې مخه په تعلیمي ساحو کې نیوله نه یې غوښتل چې پښتو له پارسو مخکې شي؛ نو په لویې جرگې کې محمد گل خان مومند په داسې حال کې چې صدراعظم هم موجود و وویل: ستاسو په کابینه کې دا ښه وزیر نه دی، په داود خان دا خبره ښه ونه لگېده، غوښتل یې چې څوک پیدا کړي چې ځواب یې ووايي، خو د محمد گل خان مقابله ته چا زړه ښه نه کړ او خپله وزیر عبدالمجید خان چې غوښتل یې څه ووايي، وزیر محمد گل خان ورته فرصت برابر نه کړ او نه یې وخت ورکړ، دا هم د ده دروندوالی و، وزیر صاحب هر چا سره په پښتو خبرې کولې. وزیر محمد گل خان په نثر لیکلو کې ځانگړی سبک درلود چې نمونه یې دا ده:

د وزیر محمد گل خان نثر:

"هر څه چې دي د ملت سعادت سلامتيا، عافيت، راحت، عزت، ملي شته والی، هر ډول لوړوالی، د ملي گټو پاينه، د وطن ساتنه، په عزت او هوساينې سره ژوندون، په عزت سره مړينه او د نړۍ څخه په ښه نامه تگ دا ټول د ملي يووالي، مليت او يووالي، پورې له ملي ژبې پورې اړه لري نو که ملي ژبې خلل مينده کړ دغه ټول خلل مينده کوي او که محوه شوه، نو دغه ټول محوه کېږي او د دغه ملت نوم او نڅښه د نړۍ له مخه ورکېږي.

د وزير محمد گل خان وفات:

وزير محمد گل خان مومند په ۱۳۴۳ ل. هـ کال د زمري د مياشتې پر اووه ويشتمه د سه شنبې پر ورځ د سهار په اتو بجو د کابل د بريکوټ په کرايي کور کې د اتيا کلو په عمر ساه ورکړه او د شهدای صالحينو په هديره کې خاورو ته وسپارل شو. په دغه توگه پښتو او پښتونولۍ خپل حقيقي او واقعي پالونکی له لاسه ورکړ، د ده جنازه د مازديگر پر څلورو بجو د ده له کوره واخستل شوه او د جنازې لمونځ يې د عيدگاه په جماعت کې ادا شو، د ده په جنازه کې د کابل لوی لوی خلک، ملکي او عسکري مامورين او نور ډېر علاقه مندان شامل شوي وه او کله چې خاورو ته وسپارل شو. قرائت تلاوت شو، سيد قاسم رښتيا د مطبوعاتو وزير غږ کړ چې يواځې مولانا

ارشاد د ديني چارو رييس خبرې کوي نو لومړی مولانا محمد شاه ارشاد د ده لنډه ژوند پانه ولوسته او د ده خدمتونه يې وستايل. ورپسې صديق الله رښتين لنډو جملو کې د ده عسکري، سياسي، علمي او ادبي خدمتونه ياد کړل او دى يې د دې عصر خوشحال خټک وباله؛ ځکه، چې د هغه په شان دى هم د تورې او قلم خاوند و، د سياست د ميدان پهلوان او غوښتلى عسکر او جنرال و.

په پاى کې يې د اشرف خان هجري دا بيت ولوست:

چې چراغ د هنر ځمکې پوشيده کړ

که يې زه په اوښکو ډوبه کړم سزا ده

په قبر لا خبرې خلاصې نه وې چې يو شمېر غټ غټ چين اغوستونکي ازبکان او ترکمن ساه نيولي او په منډو راوړسېدل، په لوړ غږ يې وويل: خدا محمد گل خان را بيا مرزد بما بسيار خدمت کرده بود اولاد اولاد ما دعاگوۍ او است."

د محمد گل خان فاتحه:

د بابا عمومي فاتحه د کابل ښار د حاجي محمد يعقوب په جومات کې د ميراجان سيال په مشرۍ اخستل کېدله چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه هم له سهاره ورته راغلى و، پاچا د خپلې ناوزگار تيا له کبله فاتحو ته ډېر کم تلو، خو د خان بابا فاتحه کې شل دقيقې ناست و، بيا يې يو تقرير وکړ او ويې ويل

"محمد گل، خان زمان و، ما ته له هر چا نه گران و، په کار خو دا وه چې ده فاتحه ما اخستې وای خو تاسې له ما مخکې شوی، لوی انسان و، خدا یرو که روانه پېړۍ کې پښتنو کې داسې عظیم او عملي انسان پیدا شي. د ارواښاد بله فاتحه د پوهنې د وزارت له خوا د اسد پر ۲۸- ۲۹ د شیرپور په لوی جومات کې واخستل شوه. د ده دعا ته د افغانستان پاچا محمد ظاهر خان او نور ډېر خلک راغلي وه. په دې وخت کې زه (بناد جبار خېل) قضایي مفتش د هزاره جات په دای کنډي (اوس په ملکي وېش کې ولایت) کې د قضایي چارو په پلټنه بوخت وم چې د وزیر صاحب د وفات خبر مې واورېد؛ نو ما یې هلته د فاتحې اخستلو هڅه وکړه. دا ځکه چې ده د پښتو پالنې پښتونولۍ او د مېنې د پالنې په لاره کې مو چې قدم اخستی و خلکو د دوه یم محمد گل خان نوم رابخښلی و نو زما ډېر ښه اېسېده. خدای تعالی دې وبخښي.

د محمد گل مومند ورته:

وزیر محمد گل خان نارینه اولاد نه درلود، یوه لوریې لرله چې اوس هم ژوندی ده او د لعل پورې شېر احمد خان ته ناسته ده. ورور یې محمد کریم خان نومېږي چې اوس هم ژوندی دی. محمد گل خان مومند چې کوم مادي، سیاسي، معنوي اداري

او اقتصادي امکانات لرل. که د نن ورځې د مغرضانو لاس ته ورغلي وای څه نڅرې به یې کړې وې. محمد گل خان وزیر و، فرقه مشر وه، تنظیمه رییس و، نائب الحکومه و، حکمران و، خو ده یو خام کور هم نه درلود، په خامه کرایي کور کې اوسېده او هغه کې یې خپل رب ته ساه ورکړه او په اخرو شپو کې یې هم قلم په لاس د پښتو د لغاتو څېړنې یې کولې، یعنې تر وروستۍ سلگۍ پورې د پښتنو او پښتو ادبیاتو خدمت کې لگیا و؛ د دغه ستر ملي، اداري، پوځي او ادبي شخصیت یوه یاد غونډه پېښور کې د صابر شاه صابر پر مشرۍ خلیل ادبي جرگې په ۱۹۹۷ میلادي کال او څلوېښتم تلین یې پېښور کې امام الدین ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پر نوبت د قلیل خوږیاني په سرپرستۍ کې لمانځل شوې او دغه راز باز محمد ملیار د چپرهار د کنديباغ اوسیدونکي د پېښور په ارباب روډ کې د محمد گل مومند بابا په نوم لیسه فعاله کړې ده. زما وړاندیز دا دی چې افغانستان کې باید د ده په نوم ډېر څیزونه ونومول شي او د ده یاد پرې تازه وساتل شي.

اداري چارې :

د وزیر محمد گل خان مومند پاملرنې او کړنې په اداري چارو کې د څېړلو وړ دي. ببادهبواد په اداري چارو کې دپوهې، پاملرنې او پخې تجربې خاوند و، دده دکار دوره د امانی

حکومت او بیا له سکوي دورې وروسته داعلیحضرت محمدنادرشاه دورې سره برابره وه، داعلیحضرت محمدظاهرشاه په دوره کې یې هم اداري چارې پرمخ بیولې دي، خو داعلیحضرت محمدنادرشاه په وخت کې دکورنیو چارو وزیر و چې اصلاحات یې ډېر دیادونې وړ دي. زموږ ځوانان باید پوه شي چې زموږ دمحمد گل خان مومند شهرت او ډېره پېژندګلوي ددې لپاره شوې او کېږي چې نوموړي په ډېرو حساسو شرایطو کې دسقاو دځوی له کړنو وروسته دکورنیو چارو وزیر ټاکل شوی و، چې دعامې ادارې تطبیق همدې وزارت پورې اړه لرله.

ښه به وي چې له یوې خوا ځوان نسل دوزیر صاحب د اداري پاملرنې پر کړنو پوه شي او هغه ناوړه توروڼه چې ځینو خلکو پر وزیر صاحب لګولي، رد کړای شي، له بلې خوا دابه دیوې تجربې او درس حیثیت هم ولري؛ کوم چې نن دادی بیا ورته کلکه اړتیا لیدل کېږي.

دلته له انګریزانو سره دجهاد او استقلال ګټلو لپاره دهغه دکارنامو، دسقاو دځوی په راپرځولو کې دهغه داتلولۍ یادونه او څېړنه اړینه ده، خو دده دفرهنگي کارونو تاریخي حقایق نه دي راغلي ځکه چې پر اړه یې څېړنه دیو بشپړ کتاب خبره ده. زموږ یې دلته صرف له ۱۹۲۹م کاله وروسته د اداري اصلاحاتو، دنفوسو دځای پر ځای کولو، داقتصادي روغونې

او دمناسبي ادارې جوړولو په برخه کې چې بې څه کړي، لنډه کتنه کوو :

لومړۍ- اداري اصلاحات :

د ۱۹۲۹م کال په نيمايي کې حبيب الله کلکاني ماتې وخوړه او محمدنادرشاه کابل ونيو. په دغه وخت کې دکابل ښار دومره ويجاړ شوی و، چې يودفتر هم روغ نه و پاتې، محمدنادرشاه د مجبوريته له مخې دخپل يو اشنا په کور کې اوسېده، خو چې اړک جوړ شو، نو په اداري اصلاحاتو کار پېل شو. درې گونې قوې پېلې شوې، وزارتونه جوړ شول او هغو ته تشکيلات منظور شول. دغه اداري تشکيلاتي چارو تر ۱۹۳۲م پورې دوه نيم کاله ونيول. دتجارت وزارت کې ښه کار وشو، دکرنې رياست هم فعاليت کاوه، نايب الحکومگيو، اعلى حکومتونو او علاقه داريو باندې کار وشو او مناسب اداري وېش رامنځته شو. کابل ښار بېرته دښار ښه ونيوله، ارگ هم ترميم شو دا ټول کارونه دمحمدنادرشاه لپاره ستره کاميابي شوه. ددغه برياليتوب راز په دې کې و چې صدراعظم سردار محمد هاشم خان داخله وزير محمدگل خان او دکابل ښاروال عبدالرحمن لودين بې دحکومت غړي وه. دسردار محمد هاشم خان دکابينې دکورنيو چارو وزير دې ته متوجه و چې بايد اداره جوړه شي په خپله محمدنادرخان او دده دوه وروڼه محمد هاشم خان او شاه

محمود خان هم ښه هوښيار او د پوره سياسي پام لرونکي وه چې د وزير محمد گل خان مومند وړاندیزونه يې منل او په ترسره کولو کې يې دهغه مرسته کوله له سقاوي گډوډۍ وروسته لومړنۍ گام همدا و، چې بايد تر سره شوی وای، اداره کې ملکي وېش خاص ارزښت درلود چې د کورنيو چارو وزير ټول هغه اداري واحداث، دولتي موسسات مقامات، د اداري دستگاه فعاليت، چې د حکومت د لوړو ارگانونو تر مشرۍ لاندې يې عمومي چارې ترسره کولې، اصلاحاتو لاندې راوستې ترده پخوا اداري تشکيلاتو، اداري مناسبو تقسيماتو او اداري حقوقو ته په افغانستان کې لازمه پاملرنه نه وه شوې. حتی لوی احمد شاه بابا چې کله دمعاصر افغانستان د بنسټ ډبره کېښودله، اداري او ملکي وېش يې په لازم ډول اصلاح نه شو کړای، ځکه چې د ده دوره د لښکرو وېشنې او فتوحاتو دوره وه، اوزياته دوره يې د سياسي او فرهنگي پولو پر ټينگولو تېره شوه، دغه لوی واکمن په خپله لويه امپراطورۍ کې صرف ۸ ولايتونه او ۱۵ اعلى حکومتونه تشکيل کړل. لکه د ننگرهار، کابل، هرات، مزار شريف، خراسان، بدخشان، پنجاب او کشمير ولايتونه، چې په دغه وېش کې يې لازم تناسب موجود نه و، سره له دې چې احمد شاه بابا دغه تشکيل په خپل تدبير اداره کولو، خو وروسته له هغه چا داکارو نه کړای شو. همدارنگه احمد شاه بابا په رسمي

چارو کې پارسي او حتی اردو رواج کړه شاید دلیل يې دا وگڼل شي چې ترده مخکې د نادر افشار او قزلباشو د اداري شتون له کبله او په پنجاب کې د پنجابيانو له لامله ده ته دغو دوه ژبو اړتيا پېښه شوې وي، خو همدغو دوه لاملونو له يوې خوا يوه نامناسبه اداره اوله بلې خوا د ملي ژبې پښتو دولتي کېدنې اړتيا دده اولادې ته وروسته سردردۍ رامنځته کړې وې.

همدا دوه لامله وه چې انگریزانو پر اسانۍ دهغوی د حکومتونو پښې سستې کړې، د شازمان له ږندولو وروسته د عبدالرحمن خان تر وخته دهېواد اداري نظام ډېره شپېدلې بڼه لرله که څه هم چې عبدالرحمن خان د انگریزانو سره د پښتنو پر وېشنې ډېر زیات اداري مرکزیت پیاوړی کړ، خو د مرکز دغه پیاوړي کېدل د عامه حقوقو او علمي ادارې پر بنسټ پوره او برابر ونه ختل، امیر حبیب الله خان سربېره پر دې چې ادارې ته يې لازمه پاملرنه ونه کړه، د خپل پلار د مرکزیت او انضباط اصل هم ورنه وړان شو؛ امان الله خان دنورو ټولو اصلاحاتو ترڅنګ اداري اصلاحاتو ته پاملرنه وکړه، خو کوم اصلاحات چې ده راوستل سکوي دوره کې له منځه لاړل، نو، ځکه وزیر محمد گل خان د کلکاني حبیب الله واک پای ته رسېدو وروسته اداري اصلاحاتو ته کلکه ملا وتړله او د ښې ادارې د رامنځته کېدلو له کبله يې د افغانستان ملي وحدت هم تامین کړ، همدغه وخت کې اداري تشکيلات د افغانستان د اساسيه تشکيلاتو

په نوم ونومول شول.

محمد گل خان ټول هېواد په ۲۱۲ اداري واحدونو وېشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلی حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړی درجه حکومتونه، دوه یمه درجه حکومتونه او اوله درجه علاقه دارۍ اودوه یمه درجه علاقه دارۍ شاملې وې، دېر کوچنی اداري واحد کلی و، چې ۲۵-۲۰۰۰ تنو پورې نفوس یې درلود د کلیو په سر کې به ملک، د ولایتونو په سر کې به نایب الحکومه او د اعلی حکومتونو په سر کې به حاکم کار کولو. په ۱۳۰۹ل کې د دوه یم اساسي قانون له مخې (لومړی اساسي قانون په ۱۳۰۲ل کې نافذ شوی و) دغو اداري تشکیلاتو کې دېر لږ بدلون راغی چې اصلاحي بڼه یې درلوده کله چې محمد گل خان د داخله چارو وزیر و د افغانستان اداري تشکیل لاندې بڼه لرله:

د کابل ولایت، د کندهار ولایت، د هرات ولایت، د مزار شریف ولایت، د قطغن ولایت، د مشرقي ولایت، د پکتیا ولایت، د غزني اعلی حکومت، د پروان اعلی حکومت، د فراه اعلی حکومت، د میمنې اعلی حکومت، د بدخشان اعلی حکومت، د شبرغان اعلی حکومت، د ګرشک اعلی حکومت، د تالقانو، غوراتو، ارزګان او بامیانو اداري مرکزونه د راتلونکیو اداري تشکیلاتو بنسټونه و ګڼل شول چې د ۱۳۴۳ل کال تر اساسي قانون پورې یې اعتبار درلود. محمد گل خان پوهېده چې د ملي

اهدافو د تر سره رسولو لپاره مېخانيکي عامل هغه ځواکمن اغېز دی چې له پاسه عملي کېږي؛ نو، ځکه د کورنيو چارو وزارت، صلاحيت، کړنې او ارگانيکي عوامل، د وگړو گډ برخليک ته د ناوړه شرايطو پر راتگ ساتندويي ځواکونه په نظر کې نيونه وه، گډې ملي گټې، معنوی عوامل، گډ کولتور، اقتصادي پياوړتيا د طبيعي منابعو او فرهنگي- تاريخي اثارو د کار لاندې راوستل په پام کې ونيول شول د کار ځواک وېش، د کاريزونو جوړول په داسې توگه چې منابع (خصوصاً ځمکه او اوبه) استفادې لاندې راوستل د ده د اقداماتو يوه برخه وه.

دوه یم - د نفوسو ځای پر ځای کول :

وزير محمد گل خان مومند په هېواد کې د نفوسو مېشت کېدلو او تنظيمولو ته داسې پروگرام پېل کړ، چې اقتصادي، تجارتي، زراعتي، امنيتي، سياسي او فرهنگي اړخونه يې ټول و سنجول، زرگونه کاله مخکې کله چې اريايانو دخپلو پنځېدلو په لړ کې له بخدي څخه دغور، زميندارو، کسي غره او گنډارا خوا و شا نننۍ جلگې دنوي اقليم او شنو سيمو لرونکې ځمکې ونيولې او هلته مېشت شول، دهندو کش شمال ته يو شمېر سيمې له نفوسو څخه تشې پاتې وې، په زرگونو کالو دا ځمکې چې د کړنې لپاره د کار په واسطه اماده کېدای شوې او د کړنې استقرار يې درلود، همداسې لا مزروع پاتې وې،

ځنگلونه يې لرل خوگان په کې گرځېدل حال دا چې د هېواد په ختيځ لوري کې او دهندو کش جنوب ته د نفوسو زياتوالی ليدل کېده وزير له دغو سيمو دهندو کش شمال ته په ځانگړي توگه کندز او بغلان ته ځينې کورنۍ ولېږدولې، هلته يې دنوې کرنې، سوداگرۍ او ځينو نورو وټه ييزو چارو د سرته رسولو زمينه برابره کړه. محمد گل خان مومند دغو سيمو ته د حاکم په توگه راغی او پر دغو سيمو کې بې ساریو اقتصادي پرمختگونو ته لاره خلاصه شوه. هغه وخت مشهور متل و چې (اگر مرگ مېخواهی قندز برو) خو محمد گل خان دغه دمرگ سيمه پر يوې داسې ښېرازې سيمې واړوله چې لږ وروسته يې د ټول هېواد د گودام، نوم غوره کړ.

د نفوسو دا ډول لېږدول نورو هېوادو کې هم ليدل شوي دي. مثلاً د مسکو او پترزبورگ نه د سايبيريا سيمې ته د نفوسو لېږدول، د هند له بمبي نه نورو سيمو ته د کار ځواک خپرول، کاناډا او استراليا کې د نفوسو مېشته کول، چې دا بېلگې ټولې د (ديموگرافي) د علم له مخې امکاناتو او پاليسيو پورې اړه لري چې په دې توگه د نفوسو ښه وېشنه او د نفوسو ټولېدنه دواړه اصلاح کېږي او نوې اقتصادي منابع کار لا ندې راځي او سيمه په اقتصادي تحرك کې واقع کېږي. سربېره پر دې دا د ملي وحدت د تامين لپاره هم يو گټور اقدام او د هېواد د ځمکني تماميت يو لوی تضمين و ځکه، چې محمد گل خان

مومند او په خپله محمد نادر خان ته د استقلال له گټلو او له هېواد نه د دفاع په ډگر کې هلو ځلو او انگریز سره د دریو جگړو په ترڅ کې دا ثابته شوه، چې پښتانه دخپلواک او واحد افغانستان د ساتلو اتلان دي، نو له یوې خوا هندوکش شمال ته د دوی لېږل هلته د هېواد د ځمکنۍ تمامیت د ټینګولو لپاره دمېخونو د ټک و هلو معنا درلوده او له بلې خوا تاریخ ورته د چنګیز او هلاکو یرغل دیوې تجربې په توګه ثبت کړی و.

همدارنګه د شلمې پېړۍ په درشل کې وروسته تر ۱۹۳۰م المان کې د نازیزم او ایتالیا کې د فاشیزم خطر له یوې خوا جاپان، بلغاریا او هسپانیا تهدیدول، ان دا چې ایتالیا خو عملاً حبشه و نیوله او بل خطريې ختیځ ته د مرکزي اسیا هېوادونو ته متوجه و، چې لاریې پر امو سیند باندې وه، نو پښتنو د دغه خطر پر وړاندې د سپر حیثیت غوره کاوه، سره له دې چې دغه کار اولېږدونه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې هم شوي وه، خو وروسته محمدگل خان د وزارت پر چارو سربېره د اصلاحاتو راوستلو او د حالاتو د ښه کولو لپاره کله کندهار، کله شمال او کله بېرته مرکز کې اداري چارو باندې ګومارل شوی او د ځینو پلاوو سره یې په بهرنیو سفرونو کې هم ګډون کړی دی او هره دنده یې په پوره سیاسي پاملرنې او بریالیتوب سرته رسولې ده، دهغه وخت او شرایطو لویه ستونځه د سقوط د ځوی د اړ و دوړ له لامله د نظم او ادارې شپیدل

او په هېواد کې د هغې تورې دورې له منځه وړل اسانه کار نه و؛ ځکه، چې د سقو ځوی د مدنیت نخبې نه وې پریښې. په سقوي دورې کې څو تنه ناپوهان دولت ته رسېدلي وه، په پیسو ټولولو بوخت شوي وه، ځمکې، باغونه او کورونه یې لوټل، دولتي ودانۍ یې شخصي کورونه کړل، هرځای کې به یې چې کوم سرلیدو دهغه ډیریکولو په فکر کې به شول؛ نو دناپوهۍ په دغې دورې کې وزیر محمد گل خان دعلم او فرهنګ لپاره دخدمت اړتیا هم لیدله، له همدې لامله یې د ادبي انجمنونو جوړول او د مطبوعاتو هڅونو ته یې پاملرنه وکړه، په دې توګه ګورو چې د وزیر محمد گل خان ژوند څو اړخونه او بعدونه لرل او په هر یوه کې یې خپله سیاسي پاملرنه او پوهه ثابته کړه. لکه پوځي ډګر کې، اداري چارو کې، دمدني ټولنې داساساتو ټینګولو کې، داقتصادي بنسټ په ټینګولو کې، دحقوقی نظام غښتلي کولو کې او په اداره کې اصلاحاتو راوستلو کې، ترټولو مهمه دا چې دملت جوړونې په دغوټولو برخو کې یې فعاله او اگاهانه برخه واخیسته.

محمد گل خان مومند دملی هویت ډیپژندنې، د ملی شعور د وینلولو او دملت جوړونې هغه کار چې ۵۰۰ کاله مخکې د وطنپالنې، ملی ځان پېژندنې او ملت جوړونې هغه بنسټ او مفکوره چې سوري (فرید) رامنځته کړې وه، وپالنه او د هغوی پرلارې یې پاڅه ګامونه پورته کړل، خو توپیر یې دا و، چې

پخوا د ملي مفکورې د پلي کولو لپاره نور اړين توکي لکه د ملي اقتصاد د ستنو شته والی، ملي ادب او کولتور د ملي شعور د ودې لازمه سطحه نه وه لوړه شوې، له همدې لامله افغانان په دغو تېرو ۵۰۰ کلونو کې (د سوري شېرشاه له وخته) دغه هدف ته ونه رسېدل. حال دا چې ملي ټولنه جوړول روڼ فکر، شعور، د ژوند لوړه سطحه، عزم او پرله پسې هڅې غواړي. دا ډول کلک هوډ او لوړه پوهه وزير صاحب کې موجود وه، د ملي ټولنې د جوړولو غوښتنه دا وه چې قومونه د ترليو گټو د وفادارۍ له مخې سره واوبدل شي او د ژوند ټولو چارو کې سره گډې اړیکې ولري. لکه وزير صاحب چې د همدې موخې لپاره زمینه برابره کړه؛ ځکه، چې ملي ټولنه هغه ده، چې اوسېدونکي يې د قومي، ژبني او اخلاقي توپيرونو سره سره ځانونه د ټولنې او ټول هېواد غړي بولي، خپل گډ تاريخي هويت و ساتي جغرافياوي شتون ته وفادار وي او ملي هېوادنيو ارزښتونو ته ژمن پاتې شي.

محمد گل خان د ټولنې په ټولنيز شتون کې موندلې وه چې بايد بېلابېل قومونه لوی او واره توکمونو يو بل سره نژدې اړیکې ولري او په گاونډيتوب کې سره ژوند وکړي. لکه، چې ترکمن، پښتون، ازبک، تاجک، هزاره، يې سره په روابطو کې نژدې و ساتل، دا له ملت سره دده د پراخ نظر، بې تعصبه چلند او مينې ښکاره بېلگه وه. خو په دې وروستيو کې په ملي

ارزښتونو ملنډې، د پردیو بلوسېدو او قومي تعصباتو ته د لمن وهلو ترڅنګ د محمد گل خان مخالفانو سیاسي وده وکړه د غرض خاوندان د وزیر صاحب په شخصیت کې هېڅ ډول ناوړه کړنه نه ده موندلې. یواځې دده په دغه اقدام چې قومونه یې سره نژدې کړي دي، نیوکه کوي، حال دا چې نوموړي د وګړو د اسکان، د اقتصادي فعالیتونو لپاره د کار د ځواک تنظیم او د ملي یووالي لپاره اداري اقدامات کاملاً د اړتیا له مخې تر سره کړي وه ځکه، نو اوس یو ځل بیا د ملي ځان پېژندنې، د ملي شعور د پیاوړتیا او د ملي ارزښتونو د ځلولو لپاره یو بل محمد گل خان ته اړتیا لیدل کېږي. د اداري جوړښت د پیاوړتیا او د قومونو د نژدې کولو لپاره د یو بل هوډمن او قاطع وزیر اړتیا ده. نن هم هاغه څه تر سره شوي چې د سقاو ځوی تر سره کړي وه. که وزیر صاحب د یوه ځای خلک بل ځای کې نه وای مېشت کړي، نو نن به افغانستان په جغرافیوي توګه په څو ټوټو کې پروت و او نه به چا د یو افغانستان خبره کولای شوه. دا سمه ده چې د وزیر صاحب دغه کار پښتو ته ډیره مالي او معنوي ګټه ورسوله، خو نن چې ددې تر شا کوم حقایق څرګند شوي هغه د افغانستان له تجزیه کېدو نه ژغورل دي. محمد گل خان د پښتو راتلونکي په خپل دقیق نظر مخکې له مخکې له نظره تېر کړی و، دغه راز یې پښتانه د ښاري ژوند دلارو لټون ته وهڅول، اقتصادي لارې یې ورپر ګوتې کړې او پښتنو کې

یې د ملي شعور راتوکېدل او د يرغلگرو او ښکيلاکگرو په مقابل کې يې د ډال په توگه و درول، پښتانه يې دراتلونکيو څو لسيزو له ويجاړيو خبر کړل که سياسي عمل پرې شوی وای دهغو په وجه به د بهرنیو دښمنانو پر لمسون او لاس وهنې د افغانستان اوسنۍ بڼې بدلون موندلی وای.

درېم- د پښتو ادبيات :

وزير محمد گل خان د پښتنو د ژبې، نظام او کولتور ترڅنگ د پښتو ادبياتو په وده کې هم د احترام لوړ مقام لري دی پوخ شاعر څيرك لغت جوړوونکی او حقيقت خوښوونکی مورخ و. د پښتو طلوع افغان اخبار د وزير صاحب پر امر پښتو شو چې حبيبي صاحب چلولو، په ننگرهار کې اتحاد مشرقي جريده پښتو شوه او پکتيا کې د وړانگې جريده پر پښتو وچلېده، د بچه سقاو پر وخت يې په ننگرهار کې د "کورغم" پر نوم اخبار وچلاوه چې ډېرې گڼې يې خپرې شوې او اوس په لاس کې نه شته، خو قتيل خوږيانی د "کورغم" اخبار چلوونکی جنرال سيد حسن حسن بولي چې شيون يې تخلص کاوه قلمي يې دغه اخبار په گډه خپراوه. او دا اخبار محمد گل خان يواځې نه دی چلولی. په ۱۳۳۴ ل کال د لويې جرگې د پرېکړو لنډيز يې په پښتو کې دپاڼو په شکل خپور کړو چې د پارلمان زيات غړي په کې پښتو سره بلد شول. دا هم د بابا برکت و.

وزیر بابا د پښتو په لیک دود کې ډېر بدلونونه راوستي، چې وروسته نورو ورته لازمه پاملرنه ونه کړه یواځې دده جوړې شوې دوه یا گانې یوه لکۍ لرونکې په (ی) او بله مجهوله (اورډه) یا (ې) چې دټولو پښتنو له خوا ومنل شوې او نن هم دود دي او هیڅوک حق نه لري چې له ځانه په کې گوتې ووهي وزیر صاحب دا نظر هم درلود چې که پښتو دنسخ پر ځای پر نستعلیق لیک ولیکل شي دا به د ژبې په گټه وي، په یو وخت کې خود وزیر صاحب لیکدود ډېرو پښتنو منلی هم و، اوس هم داسې کند هاریان شته چې د وزیر صاحب پر لیکدود لیکنې کوي او د لرې پښتونخوا د باره گړۍ په سیمناړ کې یې دیا له لیکدوده ژوره استفاده وشوه. وزیر صاحب یو شمېر نوي لغات هم جوړ کړي دي چې زیات پښتانه یې اوس هم په لیکنو او ویلو کې کاروي. لکه: خج (د اواز فشار، د ژبې لیاره (قانون) وتوځی (مخرج) نسنتوځی (مدخل)، ایرنی (خاکستر دانی) او داسې نور چې محمد گل خان ایجاد کړي اوس هم دکارونې وړ دي. دپښتو گرامر په برخه کې وزیر صاحب دلوی لاس لرلو له کبله په ۱۹۳۸ م کې "د پښتو د ژبې لیاره یا صرف اونحو" پر نامه په څلور سوه پنځه نوي مخونو کې یو لارښود کتاب لیکلی او لاهور کې د عبدالعظیم ساپي پر زیار او اهتمام چاپ شوی دی.

د وزیر صاحب افغاني قاموس (پښتو سیند) چې دکابل عمومي

مطبعه کې دښوونې او روزنې د وزارت له خوا په ۱۹۳۷م کال پر لوی کاغذقلمي چاپ شوی دی ددې کتاب لغات محمدگل خان په نهو کالو کې راټول کړي دي، دهرټکي معنا او پېژندگلوی يې په فارسي ژبه کړی دی. ځينو ځايو کې يې معنا پر پښتو ژبې هم کړي ده، دا کتاب دوه برخو کې چاپ شوی دی ټول ۷۲۵ مخونه لري.

د محمدگل خان بل کتاب (لنډکۍ پښتو او پښتونواله، نومېږي چې بېنوا د اوسني ليکوال کتاب کې هم ياد کړی دی بل يې د (پخلي، په نوم کتاب دی چې تراوسه نه دی چاپ شوی. د ژبې ملي او ادبي اصطلاحات د وزير محمدگل خان يو بل کتاب دی همدارنگه د مېلمستون، سيمه، ټوکې او پښتني تربيه يې هغه کتابونه دي، چې وړک او له چاپه پاتې شوي دي. لکه چې مو ولوستل په شمالي ولاياتو کې سرحدي پښتانه ځای پر ځای کول له ځينو نيوکو لاندې راغلي؛ ځکه چې دپښتنو ټاټوبي کندهار کې ايراني شيعه گان او قزلباشان دنادرقلي (نادر افشار) له واکمنۍ وروسته احمدشاه بابا دخپلې اسيايي امپراتورۍ اداري او سياسي غړي وگڼل او ايرانيان د افغانستان ټاټوبي کې مېشت پاتې شول. پښتون واکمن تيمورشاه دراني ورته مهمې مالي اداري، سياسي، فرهنگي او اقتصادي دندې هم وروسپارلې، چې لاتراوسه پورې يې نسلونه په کندهار او کابل کې برلاسي پاتې دي،

همدارنگه کله چې روسانو د ازربایجان، سمرقند او بخارا سیمې دخپل تېري لاندې راوستې؛ نو ډېرو بخارایانو، ازربایجانیانو، سمرقندیانو افغانستان ته مخه وکړه چې په هلمند ولایت کې مېشته شول او دولتي ځمکې ورته ورکړای شوې او څه نور یې په شمالي ولایتونو کې چې ترننه ژوند په کې کوي اوسیدلي دي. ځینې لا وایي چې مومند محمد گل خان بابا له سرحدی ولایاتو افغانستان ته راغلی او دلته پرنندو ګومارل شوی دی. حال دا چې وزیر صاحب د ننګرهار د سیمې اوسیدونکی او د همدغې سیمې ستر شخصیت دی. او په نازکو وختونو کې یې مهمې دندې سرته رسولې د پښتنو لپاره ویاړ او دمخالفینو لپاره د خواشینۍ وړ ګرځېدلی دی. دده د ټولنیز سیاست پر ضد یې پوهنځي ته دانشکده، پوهنتون ته دانشگاه او محصل ته دانش آموز ویلی دوی د ملي هویت له تاریخي ارزښت نه منکر شوي دي، ځکه چې د پښتنو ستر قوم پر چا نه شي ورګرځېدلی. مومند محمد گل خان بابا ویلي:

"ژبه د ملي موجودیت، هویت، هوساتوب، سعادت، لوړوالي، او جګوالي سټه ده، ساتل او پالل یې په کار دي". د تاریخ پر کتنې افغانستان له شماله تر جنوبه او له ختیځه تر لویديځه له ازله تردې دمه د پښتنو او افغانانو وطن دی او ډګر ته راوتلي سیاسي او فرهنګي غرضیان خو له تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان، ایران او ننني ازربایجان نه د روسانو یا

د نادرافشار له ظلم راتښتېدلي او د پښتنو له مهرباني ډکې غېږې ته يې پناه راوړې ده؛ نو دا د پښتنو او افغانانو هېواد دی، افغانان حق لري چې د افغانستان په هره سيمه کې يې چې زړه وغواړي او سپداى شي.

محمدگل خان پر سياسي توگې هېواد له ټوکړه کېدلو ژغورلی او دروسيې د سياسي نفوذ مقابل ته يې ټينگ سنگر جوړ کړی دی او د افغانستان له جنوب او جنوب لويديځ او جنوب ختيځو سيمو څخه بېوزله بې ځمکې خلک يې د شمالي سيمو په حاصله دښتو کې مېشته کړل او د افغانستان دولتي بې حاصله دښتي يې پرې ودانې کړې چې له يوې خوا يې د افغان ملت مظلومې او خپل شوې پرگنې پر کار واچولې، د افغان قومونو پر يوځای او سپېدو يې دنوي افغان ملي کولتور دپخلي لپاره تاريخي تيره بنځه کړه او د امو دسيند په اوږدو کې يې د افغان نظريې او دافغانستان دجغرافيه ددفاع او دملي يووالي دځوندي ساتلو لپاره يې تاريخي، ملي، انساني او نه ماتېدونکي سنگر جوړ کړ خو د روس وسله وال يرغل وښودله چې دامو دسيند په اوږدو کې ازبک، ترکمن، تاجک له افغانانو پر بېلابېلو پلمو بېل شول. دمحمدگل خان سياسي تدابيرو دهغوی شومې سياسي هيلې شنډې کړې خو روسانو پنځمه ستن په کابل کې جوړه شوه افغان ضد ايراني دسيسې پر کارولو يوې دغه ساره جنگ د افغان ايډيالوژۍ (افغانيت)

د ختمولو لپاره پر هېواد مين سياست پوه محمد گل خان اود کابل د افغان کېدو پر باني ديپلوم انجنير غلام محمد فرهاد باندې يې له غرضه ډکې نيوکې پېل کړې. د افغان ايډيالوژۍ له مخې د يوه ملت دملي جوړښت لپاره پنځه اساسي بنيادونه شرط دي :

۱ - دهغه ملت ملي تاريخ. ۲ - دهغه ملت ملي جغرافيه. ۳ - دهغه ملت ملي اقتصاد. ۴ - دهغه ملت ملي کولتور او دهغه ملت ملي مقدسات، دملي کولتور برخه يې پر دوه برخو وېشل کېږي :

الف: يوه بې دهغه ملت د سياسي او ټولنيزې پوهې او مدنيت سره اړخ لگوي.

ب: دوه يمه برخه يې دهغه ملت دود، ثقافت، ادب او ژبې پورې تړل کېږي.

په کولتوري ساحه کې د ژبې برخې نه يواځې ټوله کولتوري ساحه، بلکې دملي جوړښت څلور نور بنسټونه تراغيز لاندې راوړل.

دا يو حقيقت دی چې د يوه قوم ژبه ژوندۍ وي هغه قوم به ژوندی وي، چې د يو قوم ژبه درنه، علمي او داهميت وړ وي؛ نو قوم به يې ورسره دروند او دنړيوال اعتبار څښتن وي. دغه راز که د يوه قوم ژبه ورکه شي يا سپکه شي هغه قوم ورسره ورکېږي او سپکېږي.

دغه ملي اصل ته ټولې نړۍ توجه کړې د اکثريت ژبه يې ملي او رسمي ژبه منلې د ملي يو والي او پرمختگ عمومي سبب يې گرځولی دی. افغانانو ته هم لازم دي چې د پښتنو ژبه چې د ملت د اکثريت ژبه ده او ملي او رسمي گڼل شوې بايد ټول افغانان يې زده کړي، نورو هېوادو کې هم د اکثريت ژبه ملي او رسمي وي او پر ټولو باندې يې زده کړه کېږي. لکه انگليسي چې پر خپل ملت او پر مستعمرو زده کېږي يا عربي چې پر خپل ملت او ټولو مسلمانانو زده کېږي، پارسي چې د ايراني ملت ژبه ده پر خپل ملت او گاونډيو ورزده کېږي اردو چې د پاکستان د ۲۲٪ فيصدو خلکو ژبه شوې په کې ارزښت لري.

په ۱۸۷۲م کې چې کله روس (موجوده المان) او فرانسې ته ماتې ورکړه او دوه جرمني نژاده ولايتونه (الزاس) او (لورن) يې ترې ونيول فرانس پرې فرانسوي زده کړې وه. جرمنيانو چې المان پورې وتړل بېرته يې الماني ورباندې زده کړه، نو څرگنده ده چې د ژبې مسله د ملتونو د جوړښت يو ارزښتناکه فکتور دی. ټولو ملتونو دغه مسئله درک کړې ده يواځې افغانان دي چې سياسي چارو کې تل جنگولي ويني يې توپيوي او سياسي واک يې ايراني کولتور او ايراني ژبې ته ورکړی دی پر منبر د خدای (ج) فرمودې په پارسي ويل کېږي پارسي نظمونه ليکل کېږي ځانگړي او رسمي ليکونه تراوسه پر پارسي دي. ددغه تورتم د رڼا کېدولو لپاره وزير محمد گل خان برې پښتونخوا

کې او پاچا خان لري پښتونخوا کې چغه کړه چې :
 "دهر قوم او ملت ژوند او مرگ دخپل ملت پر ملي ژبې پورې
 تړلی دی. دا داستعمار کار دی چې دملت مغلوبولو لپاره د
 اقلیتونو او لږه کیو پلوي کوي او لمسوي یې او پر اکثریت یې
 مسلطوي، خو بیا هم د استقلال له حاصلولو وروسته یا حساب
 سره مخ کېږي او یایې پر څو جغرافیوي برخو وېشي. لکه لږه او
 بره پښتونخوا.

محمد گل خان یواځې له صالح محمد خان سره دیاوړ یا د قواو
 درستیزوال د دفتر دمنشي حیثیت درلود، خو محاذ قوماندان
 پخپله د وخت د وسله والو قواو وزیر و؛ نو دحرب پر وخت چې
 یاوړ د امر له امره سرغړونه وکړي پر اعدام محکومېږي. له دې
 کبله دجهو په محاذ کې دعقب نیشنې مسئوول خپله د وخت
 وزیر و چې مسوولیت یې صالح محمد خان پر غاړې دی، نه د
 هغه دیاوړ پر غاړې چې یواځې دمنشي حیثیت یې درلود. نو له
 امانالله خان سره چې د استقلال په جگړه کې ختیز جبهه ماتې
 سره مخ شوه مقصد یې خپله د دفاع ذکر شوی وزیر و او بس له
 بلې خوا دغه جگړه ثابته نه وه پلورل شوې یا بایلل شوې وه؛
 ځکه، چې یواځې صالح محمد خان په کې طلاوې اختسې وې
 همدا علت و، چې کله امان الله خان غازیانو ته دمکافاتو
 ورکولو پر ورځ صالح محمد خان ته دوه گزه سور ټکری ورپر
 سر کړ ورته یې وویل چې په نرانو کې هم نه شمېرل کېږي.

وزیر محمد گل خان پښتانه پښتو ویلو پښتو لیکلو او د پښتني روایاتو او کولتور ژوندی ساتلو ته هڅولي او د چین پر خای یې خادر د کلو شو پر خای یې خپلی او د قرقلی پر خای یې ډیگری کارونې ته هڅول. دا؛ ځکه، چې ده ته معلومه وه چې یو ملت پر خپل تاریخ، ژبې، ملي روایاتو او ملي تشخص ژوندی وي. همدارنگه پوهېده چې یواځې پښتانه دخپل فطرت او خصلت له مخې د هېواد د پولو تاریخي محافظان دي. د ساري په توگه کله چې روس بخارا، تاجکستان، تاشکند، ارمنستان، ترکمنستان او آذربایجان بنسکیل کړل او زموږ گاونډي شو، امیر عبدالرحمن خان دخپلو سرحدونو د پیاوړتیا پر غرض د هرات والي ته هدایت وکړ چې ددې سیمې جمشیدي، ایماق او هزاره قامونه د ترکمنستان سرحدونو ته ولېږدوي چې د همدې سپارښتنې له مخې یې قامونو ته کاپي پیسې او نور امکانات او سهولتونه برابر او هلته یې مېشت کړل، خو کله چې روسانو پر افغان سیمه (پنجده) برید وکړ؛ نو دې نامردو دوه پښې خپلې او دوه پور کړې او پر یوې منډې راوتښتېدل او افغان سرحدی قطعه یې د غوث الدین خان پر نامه دیو قوماندان پر مشرۍ یواځې پرېښوده چې دې غازیانو او اسیلو افغانانو د روسي کرنیل علی خانوف تر مشرتابه لاندې دیوې لویې او مجهزې قوې سره د مرگ تر وروستۍ سلگۍ پورې مقاومت وکړ او د غوث الدین خان پر گډون ټولو

د شهادت جامونه وڅښل او روسانو پنجدۀ ونيوله چې ترننه پورې اشغال ده.

امير عبدالرحمن خان د جمشيدې قام مشر (اليسنگتوش) کابل ته راوغوښت او د بې غېرتۍ او نامردۍ پر جرم يې د قام له مشرۍ معزول کړ بيا وروسته عبدالرحمن خان هوتک، توخي او اخکزي پښتانه شمالي سيمو ته تبعيد کړل چې له يوې خوا په مرکز کې خپل مخالفين لږ کړي او له بلې خوا پوهېده چې يواځې پښتانه دخپل هېواد د پولو ساتنه کولای شي او دا حقيقت تاريخ هم ثابت کړ چې په سرحدې سيمو کې د پښتنو له مېشتېدلو وروسته تر سلو کالو روسان ونه توانېدل چې زمونږ يوه لويشت خاوره لاندې کړي، دا بېله خبره ده چې بيا هم غير پښتنو گډه ستمی بانډ جوړ کړ او روسيه يې په افغانستان مسلط کړه نو له دې امله چې محمد گل خان پښتانه خپلې ژبې، افغان فطرت، خصلت او د رواياتو تحفظ ته هڅولي دي، معقول او پر ځای کار نه دی؟ ځکه، کله چې يوقوم خپله ژبه، کولتور او روايات هير کړي بيا په کې دخپل هېواد سره مينه او د جغرافياوي شتون د ساتلو روحيه هم نه پاتې کېږي.

ماخذونه

۱. رښتین صدیق الله د مومند بابا یاد، د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ.
۲. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - ۱۳۸۳ ل. هـ کال- زمري او وږي- ۳۵ مخ.
۳. زرملوال الحاج غلام محي الدين - "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه ۳۹ مخ.
۴. زلمی افغانمل (د مومند بابا یاد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پېښور- ۱۳۸۳ هـ. ش کال چاپ ۱۲۴ مخ.

الحاج پروفیسور دکتور قاضی حفیظ اللہ بناد جبار خیل

www.melitahrik.com
0777 400 116

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library